

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ»

Η επιρροή των μεταναστευτικών πολιτικών στην
κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Η περίπτωση της
Ελλάδας

Όνοματεπώνυμο: Μιχαηλίδου Ελισσάβητ

A.M.: 3033202205181

**University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations**

Master Program in

**LOCAL AND REGIONAL DEVELOPMENT AND
LOCAL GOVERNMENT**

**The influence of immigration policies on the social
integration of immigrants. The case of Greece**

**Name: Michailidou Elissavet
AM: 3033202205181**

Thessaloniki, January 2024

Η επιρροή των μεταναστευτικών πολιτικών στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Η περίπτωση της Ελλάδας

Σημαντικοί Όροι: μεταναστευτική πολιτική, μετανάστες, κοινωνική ένταξη, πρόγραμμα HELIOS

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναλύσει την επιρροή που έχουν οι μεταναστευτικές πολιτικές που εφαρμόζονται στην Ελλάδα στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Η Ελλάδα έχει γίνει αποδέκτης πολλών μεταναστευτικών ροών από τη δεκαετία του '90 και η μετανάστευση συνδέεται άμεσα με φαινόμενα ρατσιστικών αντιλήψεων και στάσεων και κοινωνικού αποκλεισμού. Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών είναι μια από τις πολιτικές που εφαρμόζονται από το ελληνικό κράτος και στη μελέτη αυτή διερευνάται η ενσωμάτωση των μεταναστών. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε είναι η κριτική επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας ως προς το αντικείμενο αυτό. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η προοπτική της κοινωνικής ένταξης παρεμποδίζεται σημαντικά από την απροθυμία των προσφύγων να μείνουν μόνιμα στην Ελλάδα. Η Ελλάδα είναι χώρα διέλευσης προσφύγων, οι οποίοι στοχεύουν να εγκατασταθούν σε ευρωπαϊκές χώρες με υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης. Επομένως δεν ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν σε προγράμματα κοινωνικής ένταξης, παρά μόνο να επωφεληθούν προσωρινά από τις κοινωνικές δράσεις.

The influence of immigration policies on the social integration of immigrants. The case of Greece

Keywords: *immigration policy, immigrants, social integration, HELIOS program*

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the influence of the immigration policies implemented in Greece on the social integration of immigrants. Greece has become the recipient of many migration flows since the 90s and migration is directly linked to phenomena of racist perceptions and attitudes and social exclusion. The social integration of immigrants is the responsibility of the policies implemented by the Greek state and this study investigates the integration of immigrants. The methodology followed is the critical review of the existing literature on this subject. From the results of the research it emerged that the prospect of social integration is significantly hindered by the reluctance of refugees to stay permanently in Greece. Greece is a transit country for refugees, who aim to settle in European countries with higher levels of development. They are therefore not interested in participating in a social integration program, except to benefit temporarily from social actions.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο/Η δηλών/ούσα

.....
(Υπογραφή)

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1- ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1.1.Ορισμοί –μετανάστευση.....	8
1.2.Είδη μεταναστευτικής κίνησης.....	10
1.3.Αίτια μετανάστευσης.....	15
1.4.Παράγοντες και μεγα- τάσεις	18
1.5.Επιπτώσεις μετανάστευσης	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2- Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	30
2.1.Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα	30
2.2.Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Ελλάδα	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3- Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ.....	41
3.1 Η έννοια της ένταξης – ενσωμάτωσης	41
3.2 Κοινωνική ένταξη των μεταναστών –ποιες πολιτικές εφαρμόζονται	43
3.2.1 Απασχόληση.....	45
3.2.2 Υγεία.....	46
3.2.3 Εκπαίδευση.....	46
3.2.4 Συνθήκες διαβίωσης	48
3.2.5 Γλώσσα.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4- ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	50
4.1. Η επιρροή των μεταναστευτικών πολιτικών στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα	50
4.2. Το νομικό πλαίσιο των πολλαπλών διαστάσεων της ενσωμάτωσης.....	53
4.3.Τα χαρακτηριστικά του προγράμματος HELIOS.....	55
4.3.1.Πρωτοποριακά στοιχεία του προγράμματος HELIOS	56
4.3.2.Έμφαση στην ατομική ευθύνη συνυπάρχει με ελλείψεις σε κοινωνικές παροχές .	57
4.3.3.Οι πρόσφυγες δεν ενδιαφέρονται να ενταχθούν στο πρόγραμμα HELIOS: Το «Γερμανικό Όνειρο»	59
4.4.Αξιολόγηση των Πυλώνων του προγράμματος HELIOS	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1- ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση των ανθρώπων εκτός των εθνικών συνόρων έχει τη δυνατότητα να συμβάλει σε πολλαπλές διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης. Υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία από έναν αριθμό ερευνών και στοιχείων των χωρών υποδοχής ότι η μετανάστευση συμβάλλει θετικά σε μια σειρά οικονομικών και κοινωνικών αποτελεσμάτων, όπως π.χ. το εισόδημα, την ευημερία, το εμπόριο, τις άμεσες ξένες επενδύσεις ή την καινοτομία (Fassio et al., 2019, Martinsen and Pons Rotger, 2017). Η μετανάστευση έχει επίσης αποδειχθεί ότι οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και άμβλυνση των ελλείψεων εργατικού δυναμικού (Fassio et al., 2020). Ωστόσο, την ίδια στιγμή, οι μετανάστες και οι οικογένειές τους συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν εμπόδια στην κοινωνική τους ένταξη και στην αγορά εργασίας στις χώρες προορισμού τους. Οι μετανάστες είναι πιο πιθανό από τους ντόπιους ή τους ημεδαπούς να έχουν μια χαμηλά αμειβόμενη ή επισφαλή απασχόληση, να βιώσουν την ανεργία και τον κοινωνικό αποκλεισμό ή να υποβαθμιστούν οι δεξιότητές τους (Stanek et al., 2021). Ακόμη και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου υφίσταται η ελεύθερη κινητικότητα των μεταναστών από χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και υφίστανται υψηλά ποσοστά απασχόλησης, οι μετανάστες έχουν μειωμένες δεξιότητες και συνήθως εργάζονται σε λιγότερο εξειδικευμένα επαγγέλματα από ό,τι οι ημεδαποί, ενώ αμείβονται με συγκριτικά χαμηλότερους μισθούς (Leschke and Weiss, 2020).

Ο κύριος σκοπός της Διάσκεψης της Βιέννης για τη Μετανάστευση (VMC) του 2019 ήταν η συζήτηση συστάσεων για τα επόμενα πέντε χρόνια για την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Έτσι, η μεταναστευτική πολιτική ενσωματώνεται σε ένα ευρύτερο περιβάλλον των παγκόσμιων μεταναστευτικών παραγόντων, των τάσεων και των προτύπων, που καθορίζουν τόσο τις δυνατότητες όσο και τους περιορισμούς του τι μπορεί ή δεν μπορεί να επιτευχθεί σε πολιτικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο της Διάσκεψης της Βιέννης για τη Μετανάστευση του 2019, αρκετοί Ευρωπαίοι και διεθνείς εμπειρογνώμονες συζήτησαν τις τάσεις και τις κατευθύνσεις προς τις οποίες θα μπορούσε να υπάρξει ανάπτυξη και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει αυτή η ανάπτυξη τη χάραξη της παγκόσμιας και περιφερειακής μεταναστευτικής πολιτικής.

Η διεθνής μετανάστευση διαμορφώνεται από διάφορους παράγοντες, καθένας από τους οποίους χρειάζεται να γίνει κατανοητός μεμονωμένα αλλά και σε σχέση με τον ρόλο του σε ένα σύμπλεγμα από ένα σύστημα παραγόντων που διασυνδέονται και έχουν αμοιβαία εξάρτηση. Ο πραγματικός αντίκτυπος των παραγόντων και η αλληλεπίδρασή τους δεν είναι πάντα πλήρως σαφής. Αυτό που γίνεται κατανοητό, ωστόσο, είναι ότι οι περιφερειακές μεταναστευτικές εξελίξεις και οι πολιτικές αντιδράσεις έχουν αρνητικά αποτελέσματα για άλλες περιοχές. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής, τα μέσα ενημέρωσης και το κοινό ζητά τακτικά να γίνονται προβλέψεις από ερευνητές της μετανάστευσης αναφορικά με το τι θα συμβεί στο μέλλον.

Σε ολόκληρη την ΕΕ, τα κράτη- μέλη συνεχίζουν έχουν τη δική τους προσέγγιση για τη διαχείριση της μετανάστευσης και η πληθώρα των πολιτικών συνεχίζει να αυξάνεται αντί να συρρικνώνεται (Helbling and Kalkum, 2018). Βασικής σημασίας σε αυτό είναι οι πολιτικές εισδοχής, οι οποίες ρυθμίζουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και τη σύνθεση των μεταναστών και των πολιτικών ένταξης, που στοχεύουν στην εξομάλυνση της μετάβασης στη χώρα υποδοχής, στην αγορά εργασίας και την κοινωνία της χώρας (Cangiano, 2014). Μια σειρά από μελέτες διερευνούν πώς διάφορες πρωτοβουλίες πολιτικής επηρεάζουν την ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας (Politi et al., 2021), αλλά παραμένει ασαφές πώς οι μεταναστευτικές πολιτικές που εφαρμόζονται σε εθνικό επίπεδο συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να αναλύσει την επιρροή των μεταναστευτικών πολιτικών στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης είναι τα εξής:

1. Ποια είναι τα αίτια της μετανάστευσης και οι επιπτώσεις του φαινομένου;
2. Ποιες είναι οι πολιτικές ένταξης που πραγματοποιούνται στην Ελλάδα;
3. Ποιοι είναι οι στόχοι των πολιτικών ένταξης που πραγματοποιούνται στην Ελλάδα και με ποια μέσα;
4. Ποιος είναι ο βαθμός επίτευξης των μεταναστευτικών πολιτικών ως προς τους στόχους της ενσωμάτωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1- ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

1.1.Ορισμοί –μετανάστευση

Σύμφωνα με το διεθνή οργανισμό μετανάστευσης, η μετανάστευση αποτελεί τη μετακίνηση ενός ατόμου ή μιας ομάδας προσώπων, είτε μέσω των διεθνών συνόρων είτε εντός ενός κράτους. Είναι μια πληθυσμιακή μετακίνηση, που περιλαμβάνει κάθε είδους μετακίνηση ανθρώπων, όποια και αν είναι η απόσταση, η σύνθεση και οι αιτίες, περιλαμβάνει τη μετανάστευση προσφύγων, εκτοπισθέντων, τους οικονομικούς μετανάστες και άτομα που μετακινούνται για άλλους σκοπούς, συμπεριλαμβανομένης της οικογενειακής επανένωσης.

Σύμφωνα με το Δημογραφικό Λεξικό, «Η μετανάστευση είναι μια μορφή γεωγραφικής κινητικότητας ή χωρικής κινητικότητας μεταξύ μιας γεωγραφικής ενότητας και μιας άλλης, που γενικά συνεπάγεται αλλαγή κατοικίας από τον τόπο προέλευσης ή τον τόπο αναχώρησης στον τόπο προορισμού ή τον τόπο άφιξης.» Μια τέτοια μετανάστευση ονομάζεται μόνιμη μετανάστευση και πρέπει να διακρίνεται από άλλες μορφές μετανάστευσης, που δεν συνεπάγονται μόνιμη αλλαγή κατοικίας. Ο Evert Lee (1966) γνωστός δημογράφος, ορίζει τη μετανάστευση γενικά «ως μόνιμη ή ημιμόνιμη αλλαγή κατοικίας». Η μετανάστευση, σύμφωνα με τον Eisenstadt, αναφέρεται στη «φυσική μετάβαση ενός ατόμου ή μιας ομάδας από τη μια κοινωνία στην άλλη. Αυτή η μετάβαση συνήθως περιλαμβάνει την εγκατάλειψη ενός κοινωνικού περιβάλλοντος και την είσοδο σε ένα άλλο και διαφορετικό.» Ο Mangalam (1968) τονίζει επίσης τη μόνιμη μετατόπιση των ανθρώπων στον δικό του ορισμό και θεωρεί τη μετανάστευση ως μια σχετικά μόνιμη απομάκρυνση ενός συνόλου ατόμων, των μεταναστών, από τη μια γεωγραφική τοποθεσία σε μια άλλη.

Μετανάστης

Σε διεθνές επίπεδο, δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτός ορισμός του «μετανάστη». Ο όρος μετανάστης θεωρείται ότι καλύπτει όλες τις περιπτώσεις όπου η απόφαση για μετανάστευση ελήφθη ελεύθερα από το ενδιαφερόμενο άτομο για λόγους

«προσωπικής ευκολίας» και χωρίς την παρέμβαση ενός εξωτερικού αναγκαστικού παράγοντα. Επομένως, ίσχυε για τα άτομα και τα μέλη μιας οικογένειας που μετακομίζουν σε άλλη χώρα ή περιοχή για να βελτιώσουν τις υλικές ή κοινωνικές τους συνθήκες και να βελτιώσουν τις προοπτικές για τον εαυτό τους ή την οικογένειά τους. Ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (IOM, n.d.) ορίζει ως μετανάστη «το άτομο που έχει διαμείνει σε ξένη χώρα για περισσότερο από ένα έτος ανεξάρτητα από τα αίτια, εκούσια ή ακούσια και τα μέσα, τακτικά ή παράτυπα, που χρησιμοποιούνται για τη μετανάστευση». Σύμφωνα με έναν τέτοιο ορισμό, όσοι ταξιδεύουν για μικρότερο χρονικό διάστημα ως τουρίστες και επιχειρηματίες δεν θεωρούνται μετανάστες. Ωστόσο, περιλαμβάνονται και ορισμένα είδη μεταναστών μικρότερης διάρκειας, όπως εποχικούς εργάτες αγροκτημάτων που ταξιδεύουν για σύντομο χρονικό διάστημα σε περιόδους εργασίας φύτευσης ή συγκομιδής αγροτικών προϊόντων.

Πρόσφυγας

Ο πρόσφυγας είναι ένα άτομο που «λόγω βάσιμου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, ως μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή πολιτικών φρονημάτων, βρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειάς του και δεν είναι σε θέση ή, λόγω αυτού του φόβου, δεν είναι διατεθειμένος να επωφεληθεί από την προστασία αυτής της χώρας» (Άρθρο 1(A)(2), Σύμβαση σχετικά με το Καθεστώς των Προσφύγων, άρθρο 1A(2), 1951 όπως τροποποιήθηκε από το Πρωτόκολλο του 1967). Εκτός από τον ορισμό του πρόσφυγα στη Σύμβαση του 1951 για τους Πρόσφυγες, το άρθρο 1 (2) της Σύμβασης του 1969 για τον Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας (OAU) ορίζει ως πρόσφυγα κάθε άτομο που υποχρεώνεται να εγκαταλείψει τη χώρα του/της «λόγω εξωτερικής επιθετικότητας, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων που διαταράσσουν σοβαρά τη δημόσια τάξη είτε σε μέρος είτε στο σύνολο της χώρας ή καταγωγής ή εθνικότητάς του.»

Ομοίως, η Διακήρυξη της Καρχηδόνας του 1984 αναφέρει ότι στους πρόσφυγες περιλαμβάνονται επίσης άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα «επειδή η ζωή, η ασφάλεια ή η ελευθερία τους έχουν απειληθεί από γενικευμένη βία, ξένη επιθετικότητα, εσωτερικές συγκρούσεις, μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή άλλες συνθήκες που έχουν διαταράξει σοβαρά τη δημόσια τάξη».

1.2.Είδη μεταναστευτικής κίνησης

Τα είδη της μεταναστευτικής πολιτικής είναι τα ακόλουθα:

1. Αλυσιδωτή Μετανάστευση

Η αλυσιδωτή μετανάστευση είναι μια διαδικασία κατά την οποία οι άνθρωποι μεταναστεύουν σε μια νέα τοποθεσία σε ομάδες, συχνά ακολουθώντας την οικογένεια ή τους φίλους που έχουν ήδη μεταναστεύσει. Υπάρχουν μερικοί λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι μπορεί να επιλέξουν να συμμετάσχουν σε αλυσιδωτή μετανάστευση. Ένας λόγος είναι ότι μπορεί να είναι φθηνότερη από το να μεταναστεύσουν μόνοι τους. Όταν οι άνθρωποι μεταναστεύουν σε ομάδες, μπορούν συχνά να συγκεντρώνουν πόρους και να μοιράζονται το κόστος, καθιστώντας το συνολικό ταξίδι πιο προσιτό (Peri and Sparber, 2009).

Επιπλέον, η αλυσιδωτή μετανάστευση μπορεί να προσφέρει κοινωνική και συναισθηματική υποστήριξη κατά τη διάρκεια μιας δύσκολης και αγχωτικής διαδικασίας. Έτσι, οι μετανάστες συχνά μετακινούνται στις ίδιες γειτονιές άλλων ομογενών, δημιουργώντας ομάδες όπως η «Μικρή Ιταλία» ή η «Chinatown» μέσα σε μια πόλη.

Ένα πραγματικό παράδειγμα αλυσιδωτής μετανάστευσης είναι η ιρλανδική διασπορά. Κατά τη διάρκεια των αιώνων, πολλοί Ιρλανδοί έχουν εγκαταλείψει την πατρίδα τους για να αναζητήσουν καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες και κοινωνικές συνθήκες στο εξωτερικό. Αυτοί οι μετανάστες εγκαταστάθηκαν συχνά σε χώρες με σημαντικές ιρλανδικές κοινότητες ήδη, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο Καναδάς και η Αυστραλία. Αυτό τους επέτρεψε να επωφεληθούν από την υποστήριξη αυτών των υπαρχουσών κοινοτήτων καθώς προσαρμόστηκαν στη νέα τους ζωή.

2. Κυκλική Μετανάστευση

Η κυκλική μετανάστευση είναι ένας τύπος μετανάστευσης στο οποίο οι άνθρωποι μετακινούνται εμπρός και πίσω μεταξύ δύο ή περισσότερων προορισμών για μια χρονική περίοδο. Αυτό το είδος μετανάστευσης μπορεί να υποκινηθεί από διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών ευκαιριών, των οικογενειακών δεσμών και των πολιτιστικών προσκολλήσεων (Peri and Sparber, 2009).

Η κυκλική μετανάστευση που συμβαίνει για οικονομικούς λόγους λαμβάνει χώρα συχνά κατά τη διάρκεια των εποχών. Οι άνθρωποι θα μεταναστεύσουν κατά την περίοδο της συγκομιδής για να βρουν δουλειά και μετά θα επιστρέψουν στην πατρίδα τους μόλις τελειώσει η συγκομιδή. Ένα πραγματικό παράδειγμα κυκλικής μετανάστευσης για οικονομικούς λόγους είναι η ετήσια μετανάστευση εργατών ζαχαροκάλαμου στη Βραζιλία. Κάθε χρόνο, εκατομμύρια άνθρωποι ταξιδεύουν από όλη τη χώρα για να εργαστούν στα χωράφια με ζαχαροκάλαμο κατά την περίοδο της συγκομιδής. Μόλις τελειώσει η συγκομιδή, επιστρέφουν στα σπίτια τους. Αυτός ο τύπος μετανάστευσης μπορεί επίσης να υποκινείται από οικογενειακούς δεσμούς και πολιτιστικούς δεσμούς. Για παράδειγμα, πολλοί άνθρωποι από το Μεξικό μεταναστεύουν στις Ηνωμένες Πολιτείες για εργασία. Αλλά συχνά επιστρέφουν στο Μεξικό για σημαντικές διακοπές και οικογενειακές εκδηλώσεις, όπως γάμους και κηδείες. Τρίτον, η κυκλική μετανάστευση μπορεί να συμβεί λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων. Αυτό συμβαίνει συχνά με νομαδικές φυλές που επιστρέφουν κάθε χρόνο σε ένα συγκεκριμένο μέρος για να κυνηγήσουν, να πιάσουν ψάρια ή να αναζητήσουν καταφύγιο. Ένα πραγματικό παράδειγμα αυτού είναι η ετήσια μετανάστευση του λαού Mursi στην Αιθιοπία. Κάθε χρόνο, οι Mursi μεταναστεύουν στην κοιλάδα του ποταμού Omo για να βοσκήσουν τα βοοειδή τους.

3. Οικονομική Μετανάστευση

Η οικονομική μετανάστευση είναι η μετακίνηση ανθρώπων από το ένα μέρος στο άλλο προκειμένου να βρουν εργασία ή να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Οι άνθρωποι συμμετέχουν στην οικονομική μετανάστευση για πολλούς λόγους, συμπεριλαμβανομένης της φτώχειας στην πατρίδα τους, της έλλειψης την οικονομία της χώρας τους (Bhattarai and Budd, 2019).

Οι οικονομικοί μετανάστες συχνά δυσκολεύονται να βρουν εργασία στις νέες τους χώρες και μπορεί να αντιμετωπίσουν διακρίσεις και εκμετάλλευση. Επιπλέον, οι οικονομικοί μετανάστες συχνά θεωρούνται ότι καταλαμβάνουν άδικα τις θέσεις εργασίας των τοπικών πληθυσμών. Ένα πραγματικό παράδειγμα οικονομικής μετανάστευσης είναι η μετακίνηση ανθρώπων από την οικονομικά υποβαθμισμένη χώρα της Βενεζουέλας στη γειτονική Κολομβία σε αναζήτηση εργασίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης του 2020. Ένα άλλο πραγματικό παράδειγμα είναι η προσφυγική κρίση της Συρίας. Το 2015, πάνω από 4 εκατομμύρια Σύριοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους λόγω του συριακού εμφυλίου πολέμου. Η

πλειοψηφία αυτών των προσφύγων έχουν εγκατασταθεί στην Τουρκία, τον Λίβανο και την Ιορδανία (Bhattarai and Budd, 2019).

4. Περιβαλλοντική Μετανάστευση

Η περιβαλλοντική μετανάστευση είναι η μετακίνηση ανθρώπων από το ένα μέρος στο άλλο λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων όπως η κλιματική αλλαγή, οι φυσικές καταστροφές και η ρύπανση. Οι περιβαλλοντικοί μετανάστες αντιμετωπίζουν συχνά πολλές προκλήσεις, όπως η έλλειψη νομικής αναγνώρισης, η δυσκολία εύρεσης εργασίας και οι διακρίσεις. Ένα πραγματικό παράδειγμα περιβαλλοντικής μετανάστευσης είναι η μετακίνηση ανθρώπων από το νησιωτικό έθνος Κιριμπάτι του Ειρηνικού στη Νέα Ζηλανδία λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας και των σοβαρών πλημμυρών (de Haas, 2019).

Η περιβαλλοντική μετανάστευση λόγω της κλιματικής αλλαγής προβλέπεται να είναι μια από τις σημαντικότερες αιτίες αναγκαστικής μετανάστευσης τον 21ο αιώνα. Μόνο η άνοδος της παλίρροιας αναμένεται να κατακλύσει πολλά νησιά του Ειρηνικού και χαμηλές περιοχές του κόσμου όπως το Βιετνάμ, προκαλώντας περίπου εκτοπισμό 150 εκατομμυρίων ατόμων τα επόμενα 80 χρόνια (de Haas, 2019).

5. Εξωτερική Μετανάστευση

Η εξωτερική μετανάστευση είναι απλώς οποιαδήποτε μετακίνηση ανθρώπων από τη μια χώρα στην άλλη. Είναι το αντίθετο της εσωτερικής μετανάστευσης, που είναι η μετανάστευση εντός μιας επικράτειας. Πολλοί από τους άλλους τύπους μετανάστευσης σε αυτήν τη λίστα είναι παραδείγματα εξωτερικής μετανάστευσης, καθώς αυτός είναι ένας γενικός όρος για οποιαδήποτε ενδοεδαφική μετανάστευση. Η εξωτερική μετανάστευση μπορεί να υποκινηθεί από διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών ευκαιριών, των οικογενειακών δεσμών και των πολιτιστικών προσκολλήσεων (Kugler and Rapoport, 2005).

6. Αναγκαστική Μετανάστευση

Η αναγκαστική μετανάστευση είναι όταν οι άνθρωποι εκτοπίζονται παρά τη θέλησή τους, συχνά λόγω συγκρούσεων ή φυσικής καταστροφής. Αυτός ο τύπος μετανάστευσης αντιμετωπίζεται συχνά ευνοϊκότερα από τα κράτη υποδοχής, επειδή η μετανάστευση δεν ήταν της επιλογής των ατόμων. Οι διεθνείς κανόνες ορίζουν ότι τα έθνη πρέπει να δέχονται

ανθρώπους που εγκαταλείπουν την πατρίδα τους λόγω συγκρούσεων ή διώξεων, αλλά αυτό δεν συμβαίνει πάντα στην πράξη. Οι αναγκαστικοί μετανάστες μπορεί να εκτοπιστούν εντός των χωρών τους (εσωτερικά εκτοπισμένοι) ή πέρα από διεθνή σύνορα (πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο) (Kugler and Rapoport, 2005). Η προσφυγική κρίση της Συρίας είναι ένα πραγματικό παράδειγμα αναγκαστικής μετανάστευσης. Ομοίως, το 2022, πάνω από 4 εκατομμύρια πρόσφυγες εγκατέλειψαν την Ουκρανία λόγω του επιθετικού πολέμου του Πούτιν κατά της κυρίαρχης δημοκρατίας. Οι περισσότεροι κατέφυγαν στη γειτονική Πολωνία.

7. Εσωτερική Μετανάστευση

Η εσωτερική μετανάστευση είναι η μετακίνηση ανθρώπων μέσα σε μια χώρα. Όπως και με την εξωτερική μετανάστευση (που είναι η μετακίνηση πέρα από τα εδαφικά σύνορα), πολλοί άλλοι τύποι μετανάστευσης μπορούν να ενταχθούν σε αυτόν τον γενικό όρο. Μερικοί άνθρωποι μπορεί να μεταναστεύσουν εσωτερικά για οικονομικούς λόγους, προκειμένου να βρουν καλύτερες ευκαιρίες ή να ξεφύγουν από τη φτώχεια. Άλλοι μπορεί να μεταναστεύσουν για πολιτικούς λόγους, προκειμένου να ξεφύγουν από τη δίωξη ή να βρουν μεγαλύτερες ελευθερίες. Άλλοι πάλι μπορεί να μεταναστεύσουν για κοινωνικούς λόγους, προκειμένου να είναι πιο κοντά στην οικογένεια ή τους φίλους ή να βρουν μια κοινότητα με παρόμοιες πολιτιστικές αξίες. Ομοίως, κάποιοι άνθρωποι μπορεί να μεταναστεύσουν για περιβαλλοντικούς λόγους, προκειμένου να ξεφύγουν από φυσικές καταστροφές ή να βρουν ένα πιο φιλόξενο κλίμα. Ένα παράδειγμα εσωτερικής μετανάστευσης είναι η αστικοποίηση, η οποία είναι ή η μετακίνηση ανθρώπων από αγροτικές περιοχές σε αστικές περιοχές προς αναζήτηση καλύτερων οικονομικών ευκαιριών στις πόλεις (Kahanec and Zimmermann, 2016).

8. Διαπεριφερειακή Μετανάστευση

Η διαπεριφερειακή μετανάστευση είναι μια υποκατηγορία της εσωτερικής μετανάστευσης. Περιγράφει τη μετακίνηση ανθρώπων από μια περιοχή μιας χώρας σε μια άλλη. Αυτό μπορεί να συμβεί λόγω οικονομικών παραγόντων (π.χ. μια πολιτεία είναι πιο ευημερούσα από μια άλλη), για να ακολουθήσει την οικογένεια (αλυσιδωτή μετανάστευση) ή για παράγοντες του τρόπου ζωής. Καθώς τα περισσότερα έθνη έχουν εσωτερική ελευθερία κινήσεων, αυτός ο τύπος μετανάστευσης είναι σχετικά εύκολος. Ένα παράδειγμα διαπεριφερειακής μετανάστευσης είναι η μετανάστευση στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη διάρκεια της

Μεγάλης Ύφεσης. Η μεγαλύτερη διαπεριφερειακή μετανάστευση στην ιστορία των Η.Π.Α., έλαβε χώρα λόγω μιας σειράς οικονομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Συνολικά, 2,5 εκατομμύρια άνθρωποι εγκατέλειψαν την περιοχή τους. Οι περισσότεροι κατέληξαν στην Καλιφόρνια όπου δεν έτυχαν θερμής υποδοχής από τους ντόπιους που ένιωθαν ότι θα έπαιρναν τις δουλειές τους (Kahanec and Zimmermann, 2016).

9. Ενδοπεριφερειακή Μετανάστευση

Η ενδοπεριφερειακή μετανάστευση είναι η άλλη υποκατηγορία της εσωτερικής μετανάστευσης. Περιγράφει μεταναστεύσεις σε κοντινές αποστάσεις εντός της ίδιας περιοχής μιας χώρας. Όπως και με άλλους τύπους μετανάστευσης, μπορεί να συμβεί για διάφορους λόγους, μεταξύ άλλων λόγω οικονομικών πιέσεων, για την ποιότητα ζωής ή για να είναι πιο κοντά στην οικογένεια. Ένα ουσιαστικό παράδειγμα ενδοπεριφερειακής μετανάστευσης είναι η μετακίνηση νεαρών ενηλίκων από τα προάστια όπου μεγάλωσαν σε κοντινές πόλεις για να φοιτήσουν στο πανεπιστήμιο και να ακολουθήσουν καριέρα (Peri and Sparber, 2009).

10. Μετανάστευση βημάτων

Η μετανάστευση βημάτων είναι ένα ταξίδι μετανάστευσης που πραγματοποιείται σε διάφορα στάδια. Αρχικά θεωρήθηκε από τον Ernst Ravenstein το 1885 ως μετανάστευση ανθρώπων από αγροτικές περιοχές μιας χώρας σε πόλεις μέσω εξωτερικών προαστίων. Θα μετακομίσουν πρώτα στα προάστια για να ξεκινήσουν την ενσωμάτωση, που θα τους κοστίζει πιο φτηνά, πριν κάνουν το τελευταίο βήμα στις αστικές περιοχές (Kahanec and Zimmermann, 2016).

Σήμερα, ωστόσο, θεωρείται πιο συχνά ως σταδιακή εξωτερική μετανάστευση. Ένα συνηθισμένο παράδειγμα μετανάστευσης βημάτων είναι κάποιος που επιδιώκει να μετακομίσει σε μια επιθυμητή χώρα όπως οι ΗΠΑ, αλλά μπορεί να βρει δουλειά μόνο σε μια ανεπιθύμητη περιοχή της χώρας. Οι μετανάστες σε αυτή την περίπτωση ζητούν να εργαστούν στη λιγότερο επιθυμητή περιοχή για αρκετά χρόνια για να εξασφαλίσουν τη διαμονή τους πριν μεταβούν στην περιοχή που προτιμούν στη χώρα αφού αποκτήσουν πρόσβαση. Συμβαίνει επίσης συνήθως στην ΕΕ όπου οι άνθρωποι εισέρχονται στην ΕΕ μέσω εθνών με χαλαρούς νόμους για τη μετανάστευση. Μόλις γίνουν πολίτες ενός έθνους της ΕΕ, μπορούν να μετακομίσουν σε οποιοδήποτε από τα 27 κράτη-μέλη.

11. Διακρατική Μετανάστευση

Η διακρατική μετανάστευση είναι η μετακίνηση ανθρώπων από τη μια χώρα στην άλλη προκειμένου να ζήσουν και να εργαστούν διατηρώντας παράλληλα ισχυρούς δεσμούς με την πατρίδα τους. Αυτός ο τύπος μετανάστευσης έχει γίνει όλο και πιο συνηθισμένος τα τελευταία χρόνια, καθώς η παγκοσμιοποίηση έχει διευκολύνει τους ανθρώπους να μετακινούνται πέρα δώθε μεταξύ των χωρών. Οι διακρατικοί μετανάστες συχνά στέλνουν χρήματα πίσω για να στηρίξουν τις οικογένειές τους ή επισκέπτονται τις οικογένειές τους τακτικά (Peri and Sparber, 2009).

12. Εθελοντική Μετανάστευση

Η εθελοντική μετανάστευση ορίζεται ως η μετακίνηση ανθρώπων από το ένα μέρος στο άλλο στο οποίο έχουν επιλέξει να κάνουν το ταξίδι, σε αντίθεση με την αναγκαστική μετανάστευση λόγω παραγόντων όπως η σύγκρουση ή η φυσική καταστροφή. Οι άνθρωποι μπορεί να επιλέξουν να μεταναστεύσουν για διάφορους λόγους, συμπεριλαμβανομένης της αναζήτησης καλύτερων οικονομικών ευκαιριών, της φυγής επειδή διώχθηκαν ή τη βία ή την επανένωση με τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Μπορεί ακόμη και απλά να μεταναστεύσουν λόγω της αγάπης μιας διαφορετικής κουλτούρας της επιθυμίας για περιπέτεια. Ένα πραγματικό παράδειγμα εθελούσιας μετανάστευσης είναι η μετανάστευση νέων με βίζα κινητικότητας νέων που είναι διαθέσιμη σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, την Αυστραλία και τον Καναδά. Αυτές οι βίζες επιτρέπουν στους νέους να μεταναστεύσουν σε όλο τον κόσμο για έως και 4 χρόνια πριν επιστρέψουν στην πατρίδα τους (Peri and Sparber, 2009).

1.3. Αίτια μετανάστευσης

Τα αίτια της μετανάστευσης είναι τα ακόλουθα:

1. Οικονομικά

Η φτώχεια είναι η κύρια αιτία πολλών κοινωνικών προβλημάτων. Οι άνθρωποι μπορούν να κάνουν παράνομες προσπάθειες να καταφύγουν σε μια άλλη χώρα. Βασικά τέτοιες πρωτοβουλίες δημιουργούν τεράστιες εισοδηματικές ανισότητες και βαθαίνουν το πρόβλημα. Δυστυχώς, υπάρχει μια γραμμική σχέση μεταξύ της εισοδηματικής κατάστασης και της υγείας. Γίνεται σχεδόν αδύνατο για τους ανθρώπους που δεν μπορούν να κερδίσουν

αρκετό εισόδημα για να λάβουν τις υπηρεσίες υγείας που τους αξίζουν. Οι οικονομικοί λόγοι είναι (Arsenault, 2011): αδυναμία να βρουν φαγητό, ανεργία, έλλειψη εργασιακής ασφάλειας, παροχή υπηρεσιών υγείας, βαθιά φτώχεια.

Εάν είναι απαραίτητο να γίνει αξιολόγηση με βάση τους οικονομικούς λόγους πρέπει να σημειωθεί ότι θέματα όπως η έλλειψη πρόσβασης σε τρόφιμα, η απρόσιτη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, η απρόσιτη πρόσβαση σε καθαρό νερό, οι ανεπαρκείς μισθοί, η έλλειψη ασφάλειας εργασίας και η άδικη κατανομή του εισοδήματος πυροδοτούν διεθνή μεταναστευτικά κινήματα. Η μετανάστευση για οικονομικούς λόγους δημιουργεί επίσης ισχυρές επιπτώσεις. Αυτές οι επιπτώσεις επηρεάζουν άμεσα την οικονομία τόσο της χώρας προέλευσης όσο και της χώρας προορισμού. Για παράδειγμα, η προσφορά εργαζομένων για τη χώρα-στόχο αυξάνεται και οι μισθοί μειώνονται για αυτό το λόγο. Παρόμοιο αποτέλεσμα παρατηρείται σε ενοικιαζόμενα σπίτια και γραφεία της χώρας-στόχου, διότι, λόγω της αυξανόμενης ζήτησης, τα ενοίκια αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό. Είναι επίσης δυνατό να μιλήσει κανείς για την ύπαρξη ενός εικονικού φαινομένου που προκαλείται από τη μετανάστευση στην άνοδο των ενοικίων. Δημιουργεί επίσης αρνητικές επιπτώσεις για τη χώρα προέλευσης. Για παράδειγμα, περιοχές που έχουν χάσει πληθυσμό είναι δύσκολο να αναπτυχθούν (Arsenault, 2011)

Η μετανάστευση από μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από πλεόνασμα εργασίας συμβάλλει στην αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας σε αυτήν την περιοχή, καθώς αυτό ενθαρρύνει την εξοικονόμηση εργατικού δυναμικού ή/και μεγαλύτερη συμμετοχή στην εργασία από τους υπόλοιπους οικογενειακούς εργαζομένους. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η άποψη ότι η μετανάστευση επηρεάζει αρνητικά την περιοχή που αποδέχεται τους μετανάστες και αυτή η μετανάστευση διευρύνει την αναπτυξιακή ανισότητα μεταξύ των περιφερειών, λόγω της διαρροής των ατόμων από τη σχετικά υπανάπτυκτη περιοχή έως την περισσότερο αναπτυγμένη περιοχή. Όμως η έξοδος των πιο επιχειρηματικών μελών από την κοινότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί απώλεια, εάν δεν υπάρχει εναλλακτική λύση και ευκαιρίες στις αγροτικές περιοχές. Όσο η μετανάστευση αντλεί το πλεόνασμα εργασίας, θα βοηθούσε τη μεταναστευτική περιοχή. Θα έχει δυσμενείς επιπτώσεις μόνο εάν το ανθρώπινο δυναμικό εξαντλείται σε βάρος της ανάπτυξης της περιοχής.

Ένα άλλο σημαντικό σημείο είναι ότι λόγω της μετανάστευσης, όταν φεύγουν από μια περιοχή άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι, μπορεί να βοηθήσει στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των υπολοίπων. Ωστόσο, οι περιοχές από τις οποίες φεύγει εργατικό δυναμικό

μπορεί να κερδίσουν οικονομικά από τα χρήματα που φέρουν ή στέλνουν πίσω οι μετανάστες. Στην Ινδία, η εισροή αγροτικών μεταναστών στις πόλεις είχε ως αποτέλεσμα μια σταθερή εκροή μετρητών από τις αστικές περιοχές στην ύπαιθρο. Οι περισσότεροι μετανάστες είναι άγαμοι άνδρες, οι οποίοι αφού εξασφαλίζουν μια εργασία στις αστικές περιοχές γενικά στέλνουν ένα μέρος του εισοδήματός τους πίσω στις οικογένειές τους. Ταυτόχρονα, επηρεάζει επίσης τις αποταμιεύσεις της οικογένειας καθώς μερικές φορές οι μετανάστες παίρνουν χρήματα (οικογενειακές αποταμιεύσεις) μαζί τους, για το ταξίδι και τη διαμονή τους στο νέο μέρος.

2.Δημογραφικά

Η μέση ηλικία του πληθυσμού ως προς τους δημογραφικούς παράγοντες μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την εργασία και τις ευκαιρίες του εργατικού δυναμικού. Τα υψηλά ποσοστά γονιμότητας και η συχνότητα μολυσματικών ασθενειών μπορούν επίσης να προκαλέσουν μετανάστευση. Η μετανάστευση μπορεί να είναι επιλογή για άτομα που ζουν μαζί σε σχετικά μικρά σπίτια, που μοιράζονται περιορισμένο χώρο με πολλά αδέρφια και μέλη της οικογένειας. Δημογραφικοί παράγοντες (Raleigh, 2011: 85) είναι ο πληθυσμός, η μέση ηλικία, ο ρυθμός των γεννήσεων, τα ποσοστά θνησιμότητας και η οικογενειακή κατάσταση.

3.Κοινωνικά

Υπάρχει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών παραγόντων που προκαλούν τη μετανάστευση. Πολλοί λόγοι όπως η επιθυμία των ανθρώπων να είναι με τις οικογένειές τους ή τους συγγενείς τους που έχουν μεταναστεύσει στο παρελθόν, η επιθυμία να γίνουν καλύτεροι στην εκπαίδευση και η ελευθερία των πεποιθήσεων μπορούν να εξεταστούν κάτω από αυτόν τον τίτλο. Οι κοινωνικοί παράγοντες (More and Shallman, 2014) είναι οι πεποιθήσεις, η εκπαίδευση, η κοινή κουλτούρα, το φύλο, η κληρονομιά κλπ.

4.Φυσικά φαινόμενα

Οι μεταβαλλόμενες κλιματικές συνθήκες που προκαλούνται από την υπερθέρμανση του πλανήτη έχουν μεγάλο αντίκτυπο στους φυσικούς παράγοντες. Οι άνθρωποι βρίσκονται πλέον αντιμέτωποι με πλημμύρες, πυρκαγιές, ξηρασίες, σεισμούς και παρόμοιες καταστροφές του τύπου και της έκτασης που η ανθρωπότητα δεν συνάντησε πριν. Οι φυσικοί

παράγοντες δημιούργησαν αιτίες μετανάστευσης σε όλη την ιστορία, αλλά τα τελευταία 20 χρόνια παρατηρήθηκε μια σημαντική αύξηση. Ειδικότερα, η αύξηση αυτή έχει αντίκτυπο στην εσωτερική μετανάστευση. Οι φυσικοί παράγοντες (Praussello, 2011) είναι η ξηρασία, οι ηφαιστειακές εκρήξεις, οι ξαφνικές κλιματικές αλλαγές, οι πλημμύρες, οι κατολισθήσεις, οι σεισμοί, τα τσουνάμι κλπ.

1.4.Παράγοντες και μεγα-τάσεις

1.Πόλεμος, εμφύλιος πόλεμος και συγκρούσεις

Ξαφνικές και μεγάλης κλίμακας ροές προσφύγων και αιτούντων άσυλο, αλλά και τακτικών μεταναστών, προκαλούνται σχεδόν αποκλειστικά από βίαια γεγονότα όπως ο πόλεμος, ο εμφύλιος πόλεμος ή άλλες εσωτερικές βίαιες συγκρούσεις. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο αριθμός των διακρατικών ένοπλων συγκρούσεων μειώνεται σταθερά. Σήμερα, η κυρίαρχη μορφή σύγκρουσης είναι η εσωτερική σε ένα κράτος (PRIO, 2018). Παρόλα αυτά, περίπου 69.000 άνθρωποι σκοτώθηκαν το 2017 σε ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ και εντός των κρατών. Οι πιο θανατηφόρες συγκρούσεις εκείνης της χρονιάς ήταν οι εμφύλιοι πόλεμοι και εσωτερικές βίαιες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στη Συρία, την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ, Υεμένη, Νότιο Σουδάν και Σομαλία. Αυτές οι συγκρούσεις οδήγησαν επίσης στα μεγαλύτερα επίπεδα μετανάστευσης. Το 2018, περίπου το 57 τοις εκατό όλων των προσφύγων παγκοσμίως προέρχονταν από τη Συρία, το Αφγανιστάν ή το Νότιο Σουδάν. Θα βελτιωθεί αυτή η κατάσταση στο εγγύς μέλλον; Ο δείκτης Global Peace Index 2019, χρησιμοποιώντας τους τρεις τομείς των συνεχιζόμενων εγχώριων και των εθνικών συγκρούσεων, της κοινωνικής ασφάλειας και της ασφάλειας και της στρατιωτικοποίησης ως μέτρα της ειρήνης, παρατήρησε μια ελαφρά βελτίωση της παγκόσμιας κατάστασης. Αλλά κατέληξε επίσης στο συμπέρασμα ότι η «κατάσταση ειρήνης», ως δείκτης, είναι είτε «χαμηλή» ή «πολύ χαμηλή» συνολικά σε 42 χώρες (GPI 2019: 9). Δυστυχώς, οι στατιστικές τάσεις των ατόμων που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους λόγω συγκρούσεων δεν υποδηλώνουν ότι είναι πιθανό να μειωθεί η μετανάστευση. Μεταξύ 1993 και 2018, ο αριθμός παγκοσμίως των εκτοπισμένων υπερδιπλασιάστηκε – από 21,4 εκατομμύρια σε 70,8 εκατομμύρια. Μια ματιά στις υποκατηγορίες επιβεβαιώνει τον αντίκτυπο της τάσης προς εσωτερική σύγκρουση. Ο αριθμός των προσφύγων, δηλαδή των εκτοπισμένων που διαμένουν έξω από τη χώρα τους,

αυξήθηκε μεταξύ 1993 και 2018 κατά 14,1 τοις εκατό – από συνολικά 17,8 εκατομμύρια σε 20,4 εκατομμύρια (United Nations High Commissioner for Refugees, 2019).

2.Δημογραφία και μετανάστευση

Μέχρι τον 19ο αιώνα, ο παγκόσμιος πληθυσμός αυξανόταν πολύ αργά. Ο 20^{ος} αιώνας σηματοδότησε μια εποχή «ριζικών αλλαγών στην ανθρώπινη επιβίωση και αναπαραγωγή» και «επαναστατικές δημογραφικές εξελίξεις». Μέχρι το 2015, ο παγκόσμιος πληθυσμός είχε φτάσει τα 7,4 δισεκατομμύρια. Με βάση τα προβλεπόμενα επίπεδα γονιμότητας, ο παγκόσμιος πληθυσμός προβλέπεται να αυξηθεί στα 9,1 δισεκατομμύρια μέχρι το 2050 (UNDESA, 2018).

Ήδη τώρα, το 95 τοις εκατό της αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού λαμβάνει χώρα σε χώρες του Νότου και αυτή η τάση πρόκειται να συνεχιστεί. Αντίθετα, ένα σύνολο από 45 χώρες προβλέπεται ότι θα έχει μείωση του πληθυσμού μεταξύ 2009 και 2050, πολλές από αυτές στην ευρωπαϊκή περιοχή. Αυτή η τάση έχει ξεκινήσει με αποτέλεσμα τη δημογραφική γήρανση και παρακμή σε πολλές από τις χώρες του Βορρά. Υπάρχει μια συζήτηση για τον αντίκτυπο που θα έχει αυτό στην εργασία και στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, που συνδέονται πάντα με το αν οι αγορές εργασίας πρέπει να είναι πιο ανοιχτές στη μετανάστευση. Λιγότερο συζητείται η προσδοκία ότι η δημογραφική γήρανση θα επηρεάσει τις χώρες και στον Παγκόσμιο Νότο. Σήμερα, το 60 τοις εκατό όλων των ατόμων ηλικίας 60 ετών και άνω ζουν σε χώρες του Παγκόσμιου Νότου, ένα μερίδιο αναμένεται να αυξηθεί σε 79 % το 2050 (UNDESA, 2017: 4). Το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 60 ετών και άνω μεταξύ του συνολικού πληθυσμού σε αυτές τις χώρες θα αυξηθεί από 8 τοις εκατό σε 20 τοις εκατό την ίδια περίοδο. Αυτές οι προβλέψεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές όσον αφορά τη μετανάστευση. Η ανάγκη οικονομικής υποστήριξης των γονέων και άλλων οικονομικά εξαρτημένων μελών της οικογένειας είναι ένας από τους κύριους λόγους για τη μετανάστευση. Ελλείπει λειτουργικών συνταξιοδοτικών συστημάτων, τα σημαντικά υψηλότερα έσοδα που μπορούν να παραχθούν σε χώρες υψηλού εισοδήματος είναι συχνά ο μόνος τρόπος διασφάλισης της ευημερίας των ηλικιωμένων μελών της οικογένειας. Έτσι, η δημογραφική γήρανση στις χώρες υψηλού και χαμηλού εισοδήματος θα αυξήσει τις υφιστάμενες απαιτήσεις για μετανάστευση.

3. Αστικοποίηση

Οι πληθυσμοί δεν αλλάζουν μόνο σε μέγεθος, αλλάζουν και τη θέση τους μέσα μια δεδομένη χώρα και η διεθνής μετανάστευση μπορεί να θεωρηθεί «αστικό φαινόμενο». Φυσικά, οι στατιστικές μετανάστευσης αναφέρονται σε έννοιες της ιθαγένειας και της χώρας γέννησης και - σύμφωνα με τους νομικούς ορισμούς της διεθνούς μετανάστευσης - παρέχουν μια εικόνα της μετακίνησης του πληθυσμού μεταξύ των εθνών-κρατών. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, οι μετανάστες μετακινούνται κυρίως από τη μια πόλη στην άλλη και όχι μεταξύ των αγροτικών περιοχών σε διαφορετικά έθνη-κράτη. Η διεθνής μετανάστευση έχει μια σημαντική έντονη εσωτερική διάσταση σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι που μετακινούνται μεταξύ των κρατών μετακινούνται βίαια εσωτερικά ή είναι απόγονοι μεταναστών από αγροτικές πόλεις. Η προηγούμενη εμπειρία της μετανάστευσης και της οικοδόμησης μιας νέας ζωής συντελούν ώστε να συνηθίσουν τα άτομα σε ένα νέο αστικό περιβάλλον μιας χώρας. Κατά συνέπεια, ο βαθμός αστικοποίησης, δηλαδή το μερίδιο του παγκόσμιου πληθυσμού που ζουν σε αστικές περιοχές, θα επηρεάσει το μέγεθος της διεθνούς μετανάστευσης μελλοντικά. Με απλά λόγια, η αστικοποίηση αυξάνει την πιθανότητα να γίνει κανείς διεθνής μετανάστης. Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, περίπου το 38 τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού ζουν σε πόλεις. Σήμερα αυτό το μερίδιο είναι περίπου 55 τοις εκατό και το 2050, αναμένεται να είναι 68 τοις εκατό. Περίπου το 90 τοις εκατό αυτής της αύξησης θα πραγματοποιηθεί στην Ασία και την Αφρική (UNDESA, 2018). Με απόλυτους όρους, στα μέσα της δεκαετίας του 1970 υπήρχαν συνολικά 1,6 δισεκατομμύρια άνθρωποι που ζούσαν σε αστικές περιοχές, το 2050 θα είναι 6,6 δισεκατομμύρια. Περισσότεροι άνθρωποι από ποτέ θα έχουν ένα «εσωτερικό υπόβαθρο κινητικότητας» που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για «εξωτερική κινητικότητα».

3. Κοινωνικοοικονομική Ανάπτυξη

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι δεν είναι η φτώχεια που προκαλεί τη μετανάστευση αλλά η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και η ανάπτυξη φέρνει θεμελιώδεις αλλαγές μέσα σε μια κοινωνία. Πριν από την εκβιομηχάνιση της γεωργίας, η πλειονότητα του πληθυσμού ζούσε σε αγροτικές περιοχές, χρειαζόνταν πολλά χέρια για να δουλέψουν στη γη και η παιδική θνησιμότητα ήταν υψηλή. Η ανάπτυξη άλλαξε αυτό το φαινόμενο μιας και η τεχνολογία αντικατέστησε τα πολλά χέρια και η παιδική θνησιμότητα μειώθηκε. Σε μια

μεταβατική περίοδο, οι δεσμοί της κοινωνίας και οι οικονομίες δυσκολεύτηκαν να δημιουργήσουν επαρκείς προοπτικές για τον αυξανόμενο αριθμό των νέων. Για να χτίσουν τη ζωή τους, ένα συγκεκριμένο μερίδιο των νέων μετακομίζουν σε πόλεις της χώρας τους ή προσπαθούν να μετακομίσουν στο εξωτερικό. Όλες οι χώρες περνούν αυτή τη μεταβατική περίοδο μέχρι να μειωθούν τα ποσοστά γεννήσεων, να σταθεροποιηθεί η αύξηση του πληθυσμού και έτσι οι μεταναστευτικές πιέσεις μειώνονται. Ήδη τώρα τα ποσοστά γεννήσεων επιβραδύνονται σε πολλές αφρικανικές και ασιατικές χώρες, ενώ το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ συνεχίζει να αυξάνεται. Ένα σενάριο «χαμηλής ανάπτυξης» για την Αφρική μιλάει για πληθυσμό μεγέθους 2,5 δισεκατομμυρίων το 2050, διπλασιασμό του σημερινού πληθυσμού και αντίστοιχο διπλασιασμό του ετήσιου ποσοστού μετανάστευσης, από 1,4 εκατ. σε 2,8 εκατομμύρια. Ένα σενάριο «υψηλής ανάπτυξης» υπολογίζει χαμηλότερο πληθυσμό 1,8 δισεκατομμύρια εκείνο το έτος, αλλά τριπλασιασμό του ετήσιου ποσοστού αφρικανικής μετανάστευσης, σε 3,5 εκατομμύρια (JRC, 2018: 28). Υψηλότερη ανάπτυξη σημαίνει χαμηλότερα ποσοστά γεννήσεων, αλλά και καλύτερη εκπαίδευση, υψηλότερες φιλοδοξίες και περισσότερα οικονομικά μέσα για μετακίνηση στο εξωτερικό. Όλα τα στοιχεία δείχνουν προς το σενάριο «υψηλής ανάπτυξης».

Συνολικά, η Αφρική είναι η δεύτερη ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία στον κόσμο, και επτά αφρικανικά κράτη είναι μεταξύ των δέκα ταχύτερα αναπτυσσόμενων οικονομιών του πλανήτη. Η μετανάστευση σε άλλες περιοχές του κόσμου είναι επίσης πιθανό να αυξηθεί. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι πρόσφατη έρευνα αμφισβητεί μια απλή αιτιώδη σχέση μεταξύ της ανάπτυξης και της μετανάστευσης. Προτείνει μάλλον ότι σε περιόδους πέντε έως δέκα ετών, η ονομαστική ανάπτυξη φαίνεται να έχει ως αποτέλεσμα λιγότερη μετανάστευση από μια χώρα – ανεξάρτητα του αρχικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Benček and Schneiderheinze 2019: 21). Ως εκ τούτου, είναι περισσότερο η οικονομική προοπτική, η αντίληψη για το αν θα υπάρξουν καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες στο μέλλον, που παρακινούν τους ανθρώπους να φύγουν ή να παραμείνουν, σε αντίθεση με απλώς οικονομικούς δείκτες όπως το κατά κεφαλήν εισόδημα.

Η Ευρώπη είναι σχεδόν διπλάσια από τον παγκόσμιο μέσο όρο, πάνω από δύο φορές υψηλότερη από το μέσο όρο της Ασίας και σχεδόν πέντε φορές από το μέσο όρο της Αφρικής. Πράγματι, αυτό το κενό διευρύνθηκε από το 1990 (WID, 2019). Η εργατική μετανάστευση είναι μεγάλη- καθοδηγείται από τις μισθολογικές διαφορές και αυτή η τάση υποδηλώνει ότι οι ευκαιρίες μετακίνησης από μια σειρά αφρικανικών, αλλά και ασιατικών,

εκ νέου για την Ευρώπη γίνεται πιο ελκυστική. Λαμβάνοντας υπόψη την αυξημένη μακροζωία στον Νότο και την επακόλουθη ανάγκη για οικονομική κάλυψη πέρα από την ηλικία εργασίας, η πίεση για μετανάστευση σε περιοχές του κόσμου με καλύτερες οικονομικές προοπτικές πιθανότατα θα αυξηθούν (Benček and Schneiderheinze 2019).

4.Εισοδηματικές ανισότητες

Η εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη που παρατηρείται σε πολλές αφρικανικές και ασιατικές χώρες τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει σημάνει επίσης σημαντικές αυξήσεις στο μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα σε αυτές τις περιοχές. Μεταξύ 1990 και 2018, το κατά κεφαλήν εισόδημα των Αφρικανών αυξήθηκε κατά 26 τοις εκατό και αυτό των Ασιατών κατά 108 τοις εκατό. Παρόλα αυτά, το μέσο κατά κεφαλήν GNI στην Αφρική εξακολουθεί να είναι μόνο 41 τοις εκατό ανά κεφαλή του παγκόσμιου GNI και στην Ασία αυτό είναι 83 τοις εκατό.

5. Επαναστάσεις στην τεχνολογία, τις επικοινωνίες και τις μεταφορές

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, ο κόσμος γνώρισε την επανάσταση της τεχνολογίας που είχε κοινωνικές συνέπειες. Το 2003 περίπου το 10 τοις εκατό του παγκόσμιου πληθυσμού χρησιμοποιούσε το Διαδίκτυο, σήμερα αυτό το ποσοστό είναι 57 τοις εκατό. Επίσης το έτος 2003, το 22 % του παγκόσμιου πληθυσμού είχε κινητό τηλέφωνο, στη Μέση Ανατολή 5% και τη Βόρεια Αφρική 13%. Σήμερα, κατά μέσο όρο το 67% του παγκόσμιου πληθυσμού έχει κινητό τηλέφωνο και σε πολλές χώρες της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Ευρώπης οι κάτοχοι είναι 100% (Datareportal 2019).

Οι αξίες, οι απόψεις και οι φιλοδοξίες έχουν γίνει πραγματικά παγκόσμιες και έχουν δημιουργήσει μια παγκόσμια κοινότητα ικανή και πρόθυμη να μετακινηθεί και να ζήσει όπου οι ευκαιρίες είναι πιο ελπιδοφόρες. Αυτό επηρεάζει επίσης τους τομείς της μετανάστευσης και της μεταναστευτικής πολιτικής. Το 2015, μειώθηκε ο τεράστιος αντίκτυπος που είχε η ψηφιακή επανάσταση στο μέγεθος και κατεύθυνση των παγκόσμιων προσφυγικών ροών. Είναι ασφαλές να ειπωθεί ότι χωρίς το διαδίκτυο, χωρίς τα smartphone, χωρίς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η «προσφυγική κρίση» δεν θα είχε αναπτυχθεί με τον τρόπο που έγινε (Benček and Schneiderheinze 2019).

6.Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντική Μετανάστευση

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι τα τελευταία χρόνια η περιβαλλοντική υποβάθμιση, οι φυσικές καταστροφές και η κλιματική αλλαγή έχουν αποκτήσει σημασία ως βασικές αιτίες της μετανάστευσης. Αν και αυτό το είδος μετανάστευσης δεν είναι νέο φαινόμενο αλλά μάλλον ήταν μια αντίδραση αντιμετώπισης στις περιβαλλοντικές αλλαγές καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της ανθρωπότητας, η περιβαλλοντική μετανάστευση έχει αναμφίβολα αυξηθεί και σε μέγεθος τα τελευταία τριάντα χρόνια και θα συνεχιστεί στο μέλλον.

Δεν υπάρχει παγκοσμίως αποδεκτός ορισμός των όρων «κλιματικοί πρόσφυγες», «περιβαλλοντικοί πρόσφυγες» ή «περιβαλλοντικοί μετανάστες». Επιπλέον, οι διαφορετικοί τύποι «περιβαλλοντικής μετανάστευσης» σχεδόν ποτέ δεν έχουν μόνο μία αιτία. Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος συνήθως αποτελεί μόνο μία από τις αιτίες, στενά συνδεδεμένη σε άλλους παράγοντες όπως ο κοινωνικός και οικονομικός αποκλεισμός, η φτώχεια και η ανισότητα, η άριστη κατανομή των πόρων, τα ζητήματα γης, οι δημογραφικές εξελίξεις, οι εντάσεις μεταξύ των ομάδων και οι συγκρούσεις. Κατά συνέπεια, οι σχετικές εκτιμήσεις αναφέρουν πως θα υπάρχουν 25 εκατομμύρια έως 1 δισεκατομμύριο περιβαλλοντικοί μετανάστες το 2050, ενώ η μετακίνηση είτε εντός χωρών είτε διασυνοριακά (σε μόνιμη ή προσωρινή βάση) θα γίνει από 200 εκατομμύρια και είναι η πιο ευρέως αναφερόμενη εκτίμηση (Kamal, 2017).

Μέχρι στιγμής, οι καταστροφές και η περιβαλλοντική υποβάθμιση φαίνεται να οδηγούν στην εσωτερική παρά τη διεθνή μετανάστευση. Σύμφωνα με την πιο ακριβή εκτίμηση που παρέχεται από το Κέντρο Παρακολούθησης Εσωτερικών Εκτοπισμών, 24.2 εκατομμύρια άτομα μετανάστευσαν μόνο το 2016 από καταστροφές που προκλήθηκαν (IDMC, 2019).

Οι πληθυσμοί των χωρών χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος επηρεάστηκαν περισσότερο και η Νότια και Ανατολική Ασία κατέγραψαν τους υψηλότερους αριθμούς περιβαλλοντικής μετανάστευσης. Μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι μετά από δεκαετίες, οι περιβαλλοντικές αλλαγές θα αναγκάσουν εκατομμύρια ανθρώπους να εγκαταλείψουν τα δικά τους σπίτια και να μεταναστεύουν αλλού, είτε εντός της επικράτειας της χώρας καταγωγής τους ή στο εξωτερικό.

7. Αποφάσεις για τους μετανάστες και δομές παγκόσμιων ευκαιριών

Ο αυξανόμενος αντίκτυπος των τάσεων που περιγράφονται παραπάνω υποδηλώνει ότι θα πρέπει να περιμένει κανείς εκθετική αύξηση της διεθνούς μετανάστευσης που συνοδεύεται από μια διαρκώς φθίνουσα ικανότητα μεταξύ των κρατών και άλλων πολιτικών φορέων που θα κατευθύνουν τις διαδικασίες μετανάστευσης. Εξετάζοντας τους πραγματικούς αριθμούς, προκύπτει ένα βασικό ερώτημα: Γιατί υπάρχει τόσο μικρή μετανάστευση; Τουλάχιστον σε σχέση με το μερίδιο των διεθνών μεταναστών στον παγκόσμιο πληθυσμό – πάνω από το 96 τοις εκατό των ανθρώπων που ζουν στον πλανήτη δεν έχουν μεταναστεύσει. Προφανώς, η μετανάστευση δεν είναι φυσικό φαινόμενο, που καθορίζεται από ένα σύνολο επιστημονικών νόμων. Μάλλον είναι ένα ανθρώπινο φαινόμενο που προκαλείται από ατομική ή συλλογική λήψη αποφάσεων, σε κοινωνικά πλαίσια που μπορούν να επηρεαστούν από πολιτική παρέμβαση (Tabor et al 2015).

Υπάρχει ήδη ένα πλούσιο σύνολο βιβλιογραφίας για το θέμα, που αναλύει τον τρόπο με τον οποίο με βάση τις επιχορηγήσεις τα άτομα αποφασίζουν εάν θα μεταναστεύσουν, πότε θα μεταναστεύσουν και πού θα μεταναστεύσουν. Στενά συνδεδεμένες με τις διάφορες μεταναστευτικές θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί, οι αποφάσεις μετανάστευσης πρέπει να εξετάζονται σε συνδυασμό με οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες και παράγοντες ασφάλειας, πολιτιστικούς παράγοντες, κοινωνικούς παράγοντες και παράγοντες δικτύου – ή συνδυασμό αυτών. Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι «η αιτιώδης αιτία της μετανάστευσης είναι σωρευτική» (Massey et al 1993: 461). Οι αποφάσεις λαμβάνονται, από το ίδιο το άτομο που θα μεταναστεύσει αρχικά, από τους οικείους συντρόφους του και από τη διευρυμένη οικογένεια (Tabor et al 2015: 5).

Η μετανάστευση επηρεάζεται από το πόσο ασφαλείς μπορεί να νιώσουν οι μετανάστες στον επιθυμητό προορισμό, τις υποτιθέμενες ευκαιρίες για την οικοδόμηση ενός καλύτερου μέλλοντος, την πολιτιστική και γλωσσική ομοιότητα της χώρας υποδοχής και του φιλικού προς τους μετανάστες κλίματος στη νέα χώρα. Οι Thielemann (2006) και Neumayer (2005) έχουν πραγματοποιήσει ποσοτικές αναλύσεις για το θέμα και συμπεραίνουν ότι οι πιο ισχυροί παράγοντες για την επιλογή του προορισμού για τη χορήγηση ασύλου εξαρτώνται από την ύπαρξη μεταναστευτικών δικτύων ευκαιριών απασχόλησης, προοπτικών απόκτησης νομικού καθεστώτος, ιστορικών, πολιτιστικών και γλωσσικών δεσμών και την εικόνα μιας χώρας ως ευημερούσας και «φιλελεύθερης» απέναντι στους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο (Thielemann, 2006: 5, Neumayer, 2005: 21).

Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώθηκαν επίσης στην τελευταία ανασκόπηση του Mixed Migration 2019 (MMR 2019). Το MMR 2019 περιέχει μια ενότητα για τις περιφερειακές ενημερώσεις, καθώς και ανάλυση δεδομένων και μεμονωμένες ιστορίες που βασίζονται σε δείγμα περίπου 10.000 συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες μικτές μεταναστευτικές διαδρομές στην Αφρική, την Ευρώπη και την Ασία από το 4Μι. Η ανασκόπηση περιλαμβάνει επίσης μια θεματική ενότητα που επικεντρώνεται σε μελλοντικά σενάρια μετανάστευσης, εξετάζοντας τη μικτή μετανάστευση μέσα από το πρίσμα μεγάλων θεμάτων όπως η κλιματική αλλαγή, η τεχνητή νοημοσύνη, η οικονομία και η πολιτική.

Για τους Αφρικανούς στην Ανατολική, Νότια και Βόρεια Αφρική, οι βασικοί λόγοι μετανάστευσης, εκτός από τους οικονομικούς ήταν η βία, η ανασφάλεια και η έλλειψη δικαιωμάτων έπαιξαν επίσης σημαντικό ρόλο. Στην περίπτωση των Αφγανών στη Νοτιοανατολική Ασία και στην Ευρώπη, βασικός λόγος μετανάστευσης ήταν η βία και η έλλειψη δικαιωμάτων. Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώνουν την άποψη ότι η απόφαση να εγκαταλείψει κανείς μια χώρα βασίζεται σε μικτά κίνητρα και ότι οι κινητήριες δυνάμεις των μεταναστευτικών μετακινήσεων είναι πράγματι σωρευτικά σύνθετες και αλληλένδετες. Ωστόσο, ακόμη και σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου οι οικονομικοί λόγοι αποτελούσαν κεντρικό στοιχείο στην έρευνα 4Μι αναφέρονταν σχεδόν πάντα σε συνδυασμό με άλλες αιτίες (MMR 2019: 84).

Η απόφαση για μετανάστευση είναι ενσωματωμένη σε ένα άλλο σύνολο από παράγοντες που θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως «δομές των παγκόσμιων ευκαιριών», που λειτουργούν σε συνδυασμό με τους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις για μετανάστευση. Τέτοιες ευκαιρίες αποτελούνται από τα εξής: τη γεωγραφική εγγύτητα ή την απόσταση, την πυκνότητα και τη χωρητικότητα των ελέγχων εισόδου, τους κανονισμούς εισόδου και διαμονής, την ύπαρξη και τις ικανότητες των δικτύων λαθρεμπορίας μεταναστών, τα χαρακτηριστικά του ασύλου και των συστημάτων προστασίας, τις ευκαιρίες απασχόλησης σε επίσημες και άτυπες αγορές εργασίας, την ύπαρξη οικογενειακών και κοινωνικών δικτύων στις χώρες προορισμού και την προθυμία των κρατών κατά μήκος των διαδρομών της μετανάστευσης να συνεργαστούν για τη μετανάστευση, την επιστροφή στη χώρα τους των μεταναστών και τη νόμιμη μετανάστευση (Tabor et al 2015).

1.5.Επιπτώσεις μετανάστευσης

Βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις

Η μετανάστευση από μια χώρα επηρεάζει το συνολικό εισόδημά της επηρεάζοντας την αξία και το επίπεδο δεξιοτήτων. Υπάρχουν διάφοροι μηχανισμοί. Πρώτον, υπάρχει μια επίδραση στην αξία των δεξιοτήτων: μια μείωση στον πληθυσμό λόγω της εξωτερικής μετανάστευσης κάνει το εργατικό δυναμικό πιο σπάνιο και έτσι αυξάνει την αξία των δεξιοτήτων. Όσο περισσότερο ειδικευμένοι είναι οι εξωτερικοί μετανάστες τόσο μεγαλύτερη είναι η συνολική μείωση των δεξιοτήτων και επομένως τόσο μεγαλύτερη είναι η ανοδική επίδραση στην αξία των δεξιοτήτων. Αυτή η επίδραση ποσοτικοποιείται στο παγκόσμιο μοντέλο γενικής ισορροπίας των Hamilton και Whalley (1984), Walmsley et al. (2003) και Winters et al. (2003). Δείχνουν ότι η γενική άνοδος της ισορροπίας στην αξία των δεξιοτήτων (μισθοί) στις χώρες αποδοχής των μεταναστών από την αυξημένη διεθνή μετανάστευση είναι σημαντική. Σαφώς, ωστόσο, η διεθνής κινητικότητα κεφαλαίων (και το εμπόριο εμπορευμάτων) δεν έχει εξαλείψει τις διαφορές στην αξία των συντελεστών παραγωγής (αξία δεξιοτήτων).

Η δεύτερη επίδραση της μετανάστευσης στους μέσους μισθούς είναι η επίδραση της σύνθεσης των δεξιοτήτων: Αν οι μετανάστες από το εξωτερικό είχαν τον ίδιο μέσο όρο δεξιοτήτων, συνολικά στη χώρα τα μέσα επίπεδα δεξιοτήτων των υπολοίπων κατοίκων θα παραμείνουν αμετάβλητα σε σχέση με το επίπεδο δεξιοτήτων που υπήρχε στη χώρα πριν από τη μετανάστευση. Η εξωτερική μετανάστευση θα αυξήσει τους μέσους μισθούς στη χώρα καταγωγής, η αξία των δεξιοτήτων θα αυξηθεί και η μέση ικανότητα θα παραμείνει η ίδια. Εάν οι αλλοδαποί μετανάστες είναι πιο εξειδικευμένοι από το μέσο όρο στη χώρα καταγωγής, τότε οι μέσοι μισθοί θα μπορούσαν να μειωθούν. Ωστόσο, όλοι οι εναπομείναντες κάτοικοι εξακολουθούν να επωφελούνται από την αύξηση της αξίας των δεξιοτήτων. Η επίδραση του μέσου μισθού της εξωτερικής μετανάστευσης μπορεί επομένως να είναι ένας παραπλανητικός δείκτης για τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στην ευημερία της χώρας καταγωγής των μεταναστών. Ομοίως, οι αλλαγές στους μισθούς στη χώρα προέλευσης και στις χώρες υποδοχής από τη μετανάστευση μπορεί να είναι ένας παραπλανητικός δείκτης των αλλαγών στα αποτελέσματα κινήτρων για τη

μετανάστευση. Ο Borjas (2002) τονίζει τη συνθετική επίδραση της μετανάστευσης όσων διαθέτουν εξειδίκευση και παραβλέπει τα γενικά αποτέλεσμα ισορροπίας που μειώνουν τις επακόλουθες μεταναστευτικές ροές κατά τη συζήτηση των επιπτώσεων της δημιουργίας μεγαλύτερων ευκαιριών στις Ηνωμένες Πολιτείες για ειδικευμένους μετανάστες: «Μια τέτοια διαρροή ανθρώπινου κεφαλαίου θα διεύρυνε περαιτέρω το χάσμα εισοδήματος μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και του υπόλοιπου κόσμου, δημιουργώντας περισσότερα κίνητρα για τη μετανάστευση σε αυτή τη χώρα...». Το πρώτο μέρος της δήλωσης είναι σωστό - η μετεγκατάσταση εξειδικευμένων εργαζομένων μειώνει το μέσο επίπεδο δεξιοτήτων στις χώρες εκροής και το αυξάνει στις χώρες υποδοχής (το συνθετικό αποτέλεσμα). Αλλά η μετανάστευση των δεξιοτήτων μειώνει επίσης το χάσμα των αξιών δεξιοτήτων, μειώνοντας την αξία των δεξιοτήτων στη χώρα υποδοχής και αυξάνοντάς την στη χώρα αποστολής, όπως φαίνεται στα μοντέλα γενικής ισορροπίας. Αυτό θα μειώσει, δεν θα αυξήσει τα κίνητρα για μετανάστευση.

Μακροχρόνιες επιπτώσεις

Αναφορικά με τις μακροχρόνιες επιπτώσεις έχουν μελετηθεί οι επιδράσεις γενικής ισορροπίας και σύνθεσης της μετανάστευσης στον μισθό της χώρας καταγωγής. Ας υποθεθεί ότι τα επίπεδα δεξιοτήτων των κατοίκων παραμένουν σταθερά. Αν η γενική άνοδος της ισορροπίας στην αξία των δεξιοτήτων προκλήθηκε με τη μείωση της ποσότητας δεξιοτήτων στην οικονομία αυξάνει την απόδοση της αύξησης των δεξιοτήτων και έτσι θα προκληθεί αύξηση των επιπέδων δεξιοτήτων. Διότι όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο δεξιοτήτων των μεταναστών, τόσο μεγαλύτερη είναι η άνοδος στην αξία δεξιοτήτων, οπότε η μετανάστευση περισσότερων εξειδικευμένων θα έχει μεγαλύτερη επίδραση στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους από ό,τι στους λιγότερο εξειδικευμένους μετανάστες. Αυτή η μακροπρόθεσμη επίδραση στα κίνητρα για επένδυση σε δεξιότητες αγνοείται στα μοντέλα υπολογισμού της γενικής ισορροπίας των συνεπειών της μετανάστευσης.

Από την άλλη η μετανάστευση αποτελεί μια σημαντική ανησυχία για τις χώρες υποδοχής μιας και ο υψηλός αριθμός των μεταναστών δημιουργεί στρεβλώσεις στην τοπική αγορά εργασίας. Ακόμα κι αν αυτό το φαινόμενο φέρει ορισμένα οφέλη για τις χώρες υποδοχής, όπως η οικονομική ανάπτυξη, η συντριπτική πλειοψηφία του ντόπιου πληθυσμού αντιδρά απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες. Αν το

φαινόμενο ήταν σπάνιο τότε η αφομοίωση των μεταναστών από τους ντόπιους πληθυσμούς θα ήταν πολύ πιο αποτελεσματική και χωρίς παράπλευρες συνέπειες. Εάν η οικονομική μετανάστευση επικαλύπτεται με την προσφυγική κρίση από περιοχές με ένοπλες συγκρούσεις τότε μπορεί να μιλά κανείς για ένα πραγματικό φαινόμενο χωρίς προηγούμενο στην ιστορία: πρόκειται για τις μαζικές μεταναστεύσεις των ανθρώπων λόγω του πολέμου στη Συρία, των εκατομμυρίων προσφύγων στην Τουρκία, τις εκατοντάδες χιλιάδες στην Ευρώπη που μπήκαν μέσω της Ελλάδας και της Ιταλίας κλπ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπάθησε άπειρες φορές να λύσει αυτή την κατάσταση είτε με την εφαρμογή υποχρεωτικών ποσοστώσεων για τα κράτη μέλη, ή να σταματήσουν οι παραβιάσεις στα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, ή μέσω συμφωνιών με την Τουρκία να διατηρήσει τους μετανάστες στο έδαφός της. Η αντίδραση των κρατών- μελών της Ε.Ε. στις υποχρεωτικές ποσοστώσεις είναι γνωστή και έντονη, καθώς απειλούν κάποια να φύγουν από την Ε.Ε.

Ο Spilimbergo (2009) δείχνει ότι οι μετανάστες που έχουν εκπαιδευτεί σε δημοκρατικές χώρες είναι σε θέση να προωθήσουν τη δημοκρατία στην πατρίδα τους. Ομοίως, οι Docquier et al. (2016) βρήκαν μια θετική αιτιώδη επίδραση των μεταναστών στην ποιότητα. Συγκεκριμένα, διαπιστώνουν ότι κατά την περίοδο 1975-2000 η μετανάστευση ανειδίκευτων επηρέασε θετικά τη θεσμική ποιότητα στις χώρες προέλευσης που χρησιμοποιούν διαφορετικούς δείκτες δημοκρατίας και ελευθερίας της οικονομίας. Οι Batista and Vicente (2011) κατασκεύασαν ένα πείραμα στο Πράσινο Ακρωτήριο για να κατανοήσουν την επίδραση της μετανάστευσης στο αίτημα για πολιτική ευθύνη. Διαπιστώνουν ότι οι μετανάστες που έχουν εκτεθεί σε περισσότερο δημοκρατικές χώρες έχουν ισχυρότερη προκατάληψη ως προς την πολιτική ευθύνη. Τέλος, ο Barshai (2017) χρησιμοποιεί ένα πείραμα για να δείξει ότι η μετανάστευση προς δημοκρατικές χώρες επηρέασε τα εκλογικά αποτελέσματα και τις πολιτικές προτιμήσεις στη Μολδαβία. Χρησιμοποίησε τη ρωσική οικονομική κρίση το 1998, η οποία οδήγησε ένα μέρος του πληθυσμού να φύγει από τη χώρα και χρησιμοποίησε τις μεταβολές στις πολιτικές ιδεολογίες και δημοκρατικές παραδόσεις για την ανάλυση των πολιτικών επιπτώσεων της μετανάστευσης για συγκεκριμένο προορισμό. Βρήκε ότι οι κοινότητες με μεγαλύτερη μετανάστευση προς πιο δημοκρατικές χώρες μετατόπισαν τις ψήφους μακριά από το Κομμουνιστικό Κόμμα, ενώ μετανάστευσαν προς τη Ρωσία αύξησαν την υποστήριξή τους στο

Κομμουνιστικό Κόμμα. Αυτά τα έγγραφα δείχνουν ότι η έκθεση σε πιο δημοκρατικές αξίες χάρη στη μετανάστευση μπορεί: i) να αλλάξει την εκλογική συμπεριφορά του μετανάστη και ii) να έχει διασπάσεις στις οικογένειες και στις κοινότητες στις χώρες προέλευσης. Ως εκ τούτου, εκτός από την απώλεια του ανθρώπινου κεφαλαίου, οι χώρες προέλευσης βιώνουν μια εισροή νέων ιδεών από το εξωτερικό που μπορεί να έχουν θετικές επιπτώσεις και στην οικονομική πλευρά.

Πολύ γενικά, οι Borjas (2003), Borjas (2017) υποστηρίζουν ότι μετά από αύξηση της προσφοράς μεταναστών που ανήκουν στην ίδια ομάδα εκπαίδευσης-εμπειρίας θα επηρεαστούν οι μισθοί των ιθαγενών επειδή η καμπύλη ζήτησης εργασίας είναι αρνητική. Οι Peri και Sparber (2009) δείχνουν ότι οι μετανάστες ειδικεύονται σε διαφορετικά καθήκοντα από τους ημεδαπούς, συμπληρώνοντας έτσι το εργατικό δυναμικό της χώρας υποδοχής. Γενικά, η έλλειψη συναίνεσης εγείρεται λόγω διαφορετικών απόψεων σχετικά με τη δυνατότητα υποκατάστασης ή συμπληρωματικότητα μεταξύ μεταναστών και ιθαγενών, η οποία επίσης οδηγεί σε διαφορετικές στρατηγικές και αποτελέσματα εκτίμησης. Επομένως, ένας μετανάστης υψηλής ειδίκευσης θα μπορούσε ενδεχομένως να ολοκληρώσει μια εργασία χαμηλής ειδίκευσης. Η στρατηγική εκτίμησης που ακολουθεί αυτές τις επιλογές οδηγεί σε αντίθετα αποτελέσματα: οι Borjas et al. (1996) βρίσκουν μικρές αλλά αρνητικές επιπτώσεις ενώ ο Ottaviano και Peri (2012) διαπιστώνουν ότι οι μετανάστες δεν έχουν καμία επίπτωση στους ημεδαπούς και πολύ μικρές αρνητικές επιπτώσεις σε προηγούμενους μετανάστες. Αυτό το δεύτερο σύνολο αποτελεσμάτων μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι μετανάστες τείνουν να ειδικεύονται σε διαφορετικά επαγγέλματα σε σχέση με τους ημεδαπούς (Peri and Sparber, 2009). Επομένως, δεν ανταγωνίζονται πραγματικά για τις ίδιες θέσεις εργασίας, ακόμα κι αν μοιράζονται την ίδια εκπαίδευση και εμπειρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2- Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1. Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα

Όταν η Ελλάδα άρχισε να δέχεται σημαντικό αριθμό μεταναστών τη δεκαετία του 1970, η σύνθεση του μεταναστευτικού πληθυσμού ήταν πολύ διαφορετική από αυτή που παρουσιάζεται σήμερα. Πολλοί από τους ξένους εργάτες που έφτασαν στη δεκαετία του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ήταν από χώρες της Αφρικής και της Ασίας όπως η Αίγυπτος και οι Φιλιππίνες. Προφανώς πολλοί αν όχι οι περισσότεροι μετανάστες που βρίσκονταν τότε στην Ελλάδα είχαν έγκυρες άδειες εργασίας. Ο αριθμός των μεταναστών ήταν ακόμα σχετικά περιορισμένος, το θετικό μεταναστευτικό ισοζύγιο που επιτεύχθηκε στη δεκαετία του 1970 οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην επιστροφή Ελλήνων μεταναστών από τη Γερμανία και άλλες χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης (Kourachanis, 2018a).

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα άρχισε να βιώνει μια αξιοσημείωτη εισροή μεταναστών από τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης όταν ξεκίνησαν οι διαδικασίες απελευθέρωσης από τα κομμουνιστικά καθεστώτα εκεί. Οι Πολωνοί ήταν από τους πρώτους που μετανάστευσαν, ακολουθούμενοι από τους Βούλγαρους και τους Ρουμάνους. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και οι συναφείς απότομες αλλαγές στις κομμουνιστικές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης οδήγησαν σε εντατικοποίηση της μετακίνησης στην Ελλάδα από αυτές τις περιοχές ξεκινώντας το 1989-1990. Ωστόσο, μια άρτια βαρύτερη εισροή στην Ελλάδα επρόκειτο σύντομα να παρατηρηθεί από το ανεξάρτητο κομμουνιστικό καθεστώς στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας, την Αλβανία, η οποία βρισκόταν επίσης στη δίνη της διάλυσης (Kourachanis, 2018a).

Μέρος των ροών από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και από την Αλβανία αποτελούνταν από μετανάστες ελληνικής καταγωγής που δικαιούνταν να αποκτήσουν ειδικό καθεστώς που τους επέτρεπε να διαμένουν και να εργάζονται στην Ελλάδα. Ωστόσο, η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες δεν ήταν ελληνικής καταγωγής και ούτε εισήλθαν παράνομα, με αποτέλεσμα οι αριθμοί των μη μεταναστών χωρίς χαρτιά που βρίσκονταν στην Ελλάδα να αυξηθούν

ραγδαία. Η Ελλάδα ήταν η τελευταία από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης που εφάρμοσε νομιμοποίηση στο πρόγραμμα για μη εξουσιοδοτημένους μετανάστες.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η Ελλάδα μετατράπηκε από μια παραδοσιακή χώρα αποστολής μεταναστών σε μια χώρα υποδοχής μεταναστών. Οι ροές μεταναστών στην Ελλάδα άρχισαν να επιταχύνονται στα μέσα της δεκαετίας του 1970, αλλά όταν έγινε με την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι εισροές μεταναστών έλαβαν τεράστιες διαστάσεις, με την Αλβανία να κυριαρχεί ως χώρα προέλευσης. Άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης —Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία— μετατράπηκαν επίσης από παραδοσιακές χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής στο δεύτερο μέρος του 20ού αιώνα, αλλά η ελληνική περίπτωση διέφερε σε σημαντικά σημεία: (i) η πηγή των χωρών αντιστοιχούσαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία σε πρώην σοσιαλιστικά καθεστώτα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ενώ οι άλλες νότιες χώρες είχαν πολύ πιο ποικίλες χώρες προέλευσης, (ii) η συντριπτική κυριαρχία μιας και μόνο χώρας προέλευσης (Αλβανία), που δεν παρατηρήθηκε αλλού στη νότια Ευρώπη και (iii) η εγγύτητα των χωρών προέλευσης, με τους κύριους τροφοδότες ροών (Αλβανία και Βουλγαρία) να μοιράζονται χερσαία σύνορα με την Ελλάδα (Kourachanis, 2018a).

Μερικοί από τους μετανάστες από αυτά τα πρώην σοσιαλιστικά καθεστώτα ήταν ελληνικής καταγωγής («co-ethnics») και οι ελληνικές μεταναστευτικές πολιτικές τους αγκάλιασαν, διευκολύνοντας την είσοδο και την εγκατάστασή τους. Ωστόσο, έγινε έντονη πολιτική διάκριση μεταξύ των ομοεθνοτικών που προέρχονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και εκείνων που προέρχονται από την Αλβανία. Στους πρώτους παρασχέθηκε εύκολη πρόσβαση στην ελληνική ιθαγένεια και παρασχέθηκαν πολλά είδη παροχών, συμπεριλαμβανομένης της επιδότησης στέγασης. Στην περίπτωση των ομοεθνών από την Αλβανία, τους δόθηκε ειδική «αστυνομική ταυτότητα», αλλά η πρόσβαση στην ιθαγένεια δεν διευκολύνθηκε μέχρι το 2006, ενώ υπήρχαν λίγες ειδικές διατάξεις (Kourachanis, 2018b).

Το μεγαλύτερο μέρος του προσφάτως νομιμοποιημένου μεταναστευτικού πληθυσμού βρήκε εργασία σε τομείς της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζονταν εδώ και πολύ καιρό από παρατυπίες όπως οι κατασκευές, η γεωργία, τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια και η οικιακή εργασία, ενώ πολλοί αυτοαπασχολούμενοι Έλληνες έγιναν

εργοδότες για πρώτη φορά, εκμεταλλευόμενοι την παρουσία τους. των μεταναστών που είναι πρόθυμοι να εργαστούν με χαμηλές αμοιβές.

Με την έναρξη της οικονομικής κρίσης το 2008, η Ελλάδα γνώρισε υψηλά επίπεδα ανεργίας που οδήγησαν σε νέες ανατροπές στην ιστορία της μετανάστευσης (Cavounidis, 2013). Πρώτον, σημαντικός αριθμός Ελλήνων άρχισαν να μεταναστεύουν και πάλι, αλλά σε αντίθεση με τα προηγούμενα κύματα Ελλήνων μεταναστών, το νέο κύμα αποτελούνταν κυρίως από υψηλά μορφωμένους νέους, προκαλώντας «διαρροή εγκεφάλων» (Cavounidis, 2016). Η Γερμανία αναδείχθηκε ως ο κορυφαίος προορισμός για υψηλά μορφωμένους Έλληνες, μαζί με το Ηνωμένο Βασίλειο που προσέλκυε υψηλά μορφωμένους Έλληνες για δεκαετίες.

Δεύτερον, εκτός από αυξημένες εκροές Ελλήνων με υψηλά προσόντα, παρατηρήθηκαν και αυξημένες εκροές μεταναστών, τόσο του εγκεκριμένου όσο και του μη εξουσιοδοτημένου πληθυσμού. Το κύριο συστατικό αυτών των εκροών ήταν η επιστροφή της μετανάστευσης στην Αλβανία. Από τους μετανάστες που παρέμειναν στην Ελλάδα, κάποιοι δεν είχαν τα απαραίτητα έγγραφα, κινδυνεύοντας να συλληφθούν και να απελαθούν, επειδή δεν μπορούσαν πλέον να βρουν επίσημη (δηλωμένη) απασχόληση με τις απαραίτητες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης για την ανανέωση της άδειας (Cavounidis, 2013).

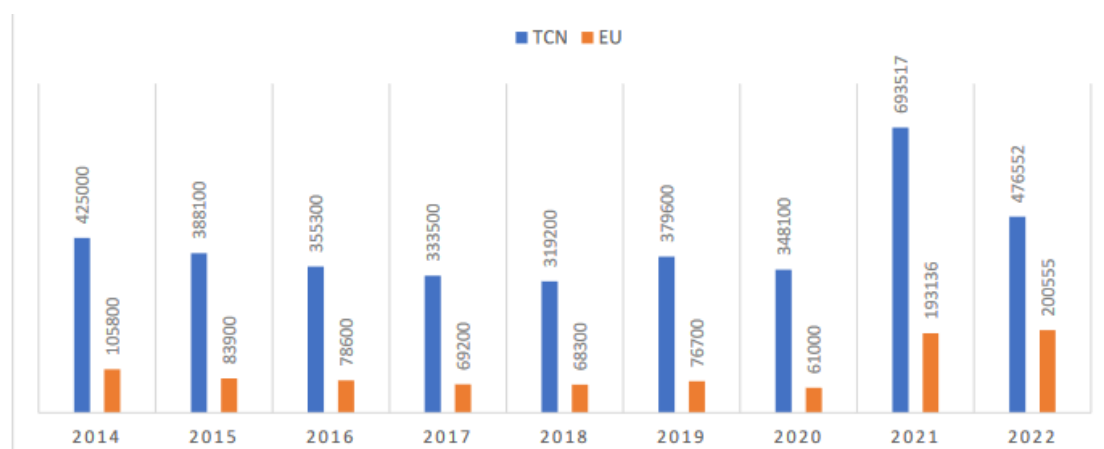
Παράλληλα, συνεχίστηκαν οι εισροές μη εξουσιοδοτημένων μεταναστών, παρά την επιδείνωση της ελληνικής αγοράς εργασίας, με χώρες της Ασίας και της Αφρικής να αναδεικνύονται σε σημαντικές χώρες προέλευσης. Αν και οι μη εξουσιοδοτημένες εισροές δεν ήταν φυσικά νέο φαινόμενο για την Ελλάδα, λόγω των υψηλών επιπέδων ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό αυτών των εισροών δεν μπόρεσε να ενσωματωθεί στη μισθωτή εργασία στον άτυπο τομέα της οικονομίας, όπως συνέβαινε προηγουμένως κατά τα χρόνια της «άνθησης» της Ελλάδας.

Σύμφωνα με τις μηνιαίες και ετήσιες εκθέσεις του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, τον Σεπτέμβριο του 2022 οι υπήκοοι τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα ανήλθαν σε 476.552,1 σημειώνοντας πτώση 29% σε σύγκριση με τον Σεπτέμβριο του 2021 (675.388) (Διάγραμμα 1) (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2022). Αν σε αυτούς προστεθούν και οι 60.019 δικαιούχοι διεθνούς προστασίας, συν 220.315 πολίτες και ομοεθνείς της ΕΕ, ο συνολικός αριθμός των μεταναστών που διαμένουν νόμιμα στην χώρα τον Σεπτέμβριο του 2022 υπολογίζεται

σε 756.886, που αντιστοιχεί στο 7,25% του συνολικού πληθυσμού (από 10.432.481 κατοίκους). Ομοίως, 23.995 αιτήσεις ασύλου υποβλήθηκαν τους πρώτους εννέα μήνες του 2022 (Ιανουάριος - Σεπτέμβριος 2022), σημειώνοντας μείωση περίπου 15% σε σύγκριση με το 2021 (28.287).

Από το 2014, η Ελλάδα δέχτηκε μαζικές μικτές εισροές αιτούντων άσυλο και μεταναστών που προσπαθούσαν να φτάσουν σε προορισμούς βορειότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το 2015, τα στοιχεία της Έπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες κατέγραψαν 857.000 αφίξεις, δηλαδή είκοσι φορές τον αριθμό που έφτασαν το 2014. Οι περισσότεροι ήταν Σύριοι και Αφγανοί που ακολούθησαν τη σύντομη αλλά επικίνδυνη θαλάσσια διαδρομή από τις ακτές της Τουρκίας προς τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους. Ξέσπασε μια ανθρωπιστική κρίση και στη συνέχεια επιδεινώθηκε μετά από επαναλαμβανόμενες διακοπές και στη συνέχεια έκλεισε η «Βαλκανική οδός», που είχε ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό στην Ελλάδα του πληθυσμού που είχε στόχο να κατευθυνθεί βόρεια. Τον Μάρτιο του 2016 συνήφθη συμφωνία μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένης της διάταξης ότι η Τουρκία θα περιοριζόταν τις ροές αιτούντων άσυλο και μεταναστών από την Τουρκία προς τις χώρες της ΕΕ. Μια απότομη μείωση των ροών από τις τουρκικές ακτές προς τα νησιά του Αιγαίου παρατηρήθηκε πράγματι από τον Απρίλιο του 2016, με τον πληθυσμό που εισήλθαν στην Ελλάδα τους επόμενους μήνες να υπολογίζεται σε περίπου 60.000.

Διάγραμμα 1-Ξένος πληθυσμός στην Ελλάδα, (τρίτες χώρες- TCN και Ε.Ε. – EU) 2014-2022



Πηγή: Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα δεδομένα για τις μεταναστευτικές ροές από την εθνική απογραφή του 2021 δεν είναι ακόμη διαθέσιμα. Σε ανακοίνωση που εξέδωσε η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), ανακοινώθηκε ότι η απελευθέρωση των παραπάνω στοιχείων, τα οποία αρχικά είχαν προγραμματιστεί για τις 29/12/2022, είχαν αναβληθεί για να μπορέσουν να συνταχθούν με βάση τα τελικά στοιχεία της Απογραφής Πληθυσμού-Νοικοκυριών 2021. Ωστόσο, σύμφωνα με μια προκαταρκτική εκτίμηση του πληθυσμού την 1.1.2021, καταγράφηκαν 84.221 μετανάστες και 77.837 μετανάστες, με καθαρή μετανάστευση που υπολογίζεται σε 6.384 άτομα από σύνολο 10.678.632 εγγεγραμμένων κατοίκων στην Ελλάδα (ΕΛΣΤΑΤ, 2021). Επιπλέον, αναφέρονται στις στατιστικές για τη μετανάστευση και τον πληθυσμό των μεταναστών που δημοσίευσε η Eurostat τον Μάρτιο του 2022 συνολικά 84.200 μετανάστες το 2020, που αντιστοιχεί στο 8,9% του συνολικού πληθυσμού που κατοικεί στην Ελλάδα (EUROSTAT, 2021). Από αυτούς, οι 55.900 ή το 66,3% είναι πολίτες εκτός ΕΕ, ενώ οι πολίτες των κρατών μελών της Ε.Ε. 8,9% (7.500) του συνολικού μη ελληνικού πληθυσμού το 2020. Θα ήταν χρήσιμο εδώ να γίνει αναφορά στην απογραφή του 2011, σύμφωνα με την οποία 912.000 αλλοδαποί (713.000 από τρίτες χώρες και 199.000 μη Έλληνες πολίτες της ΕΕ) ήταν εγγεγραμμένοι στην Ελλάδα, αντιπροσωπεύοντας έτσι το 8,3% (6,5 και 1,8% αντίστοιχα) του συνολικού πληθυσμού που κατοικεί στη χώρα ¹

Τα στοιχεία από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 2022 (3ο Τρίμηνο) (ΕΛΣΤΑΤ, 2022) υποδηλώνουν μείωση 10,9% στο σύνολο του εξωτερικού πληθυσμού (ηλικίας 15 ετών και άνω), με 287.300 μη Έλληνες πολίτες που διαμένουν στη χώρα το 2022 (3^ο τρίμηνο, σε σύνολο 9.051.970) έναντι 321.675 το 2021. Συνολικά, ο αλλοδαπός πληθυσμός (τόσο για τις υπόλοιπες χώρες όσο και τους πολίτες της ΕΕ-27) τον Σεπτέμβριο του 2022 αντιστοιχούσαν στο 7,25% (756.886) του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας (Πίνακας 1), παρουσιάζοντας μείωση 1,24% σε σχέση με το 2021 (8,49 % / 886.653).

¹ Ενώ η εθνική απογραφή του 2011 δεν παρέχει τα πιο ενημερωμένα στοιχεία για την περίοδο 2019-2020, αξίζει να συμβουλευτεί κανείς σχετικά με το συνολικό πληθυσμό των μεταναστών που κατοικούν στην Ελλάδα, καθώς δεν κάνει διάκριση μεταξύ νόμιμων και μη κατοίκων.

Πίνακας 1- Ξένος πληθυσμός στην Ελλάδα, 2022 (Σεπτέμβριος 2022)

	Μέγεθος μεταναστών	αποθέματος %	του συνολικού μόνιμου πληθυσμού
Συνολικός πληθυσμός από τρίτες χώρες	479,552		4,56
Σύνολο πολιτών χωρών της ΕΕ27 (μη Έλληνες)	200.555		1,92
Σύνολο αναγνωρισμένων προσφύγων	60.019		0,58
Σύνολο ομογενών	19.760		0,2
Συνολικό απόθεμα μεταναστών	756.886		7,25
Συνολικός πληθυσμός στην Ελλάδα	10.432.481		100

Πηγή: Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022)

2.2. Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Ελλάδα

Υπολογίζεται ότι το 61,4% του ξένου πληθυσμού της Ελλάδας είναι Αλβανοί. Η δεύτερη μεγαλύτερη ομάδα είναι οι Κινέζοι ημεδαποί, στο 4,7% (Πίνακας 2). Ο αυξανόμενος αριθμός Κινέζων πολιτών τα τελευταία χρόνια συνεχίστηκε, με την Κίνα μετακινείται από την τρίτη θέση το 2021, με 3,9%, στη δεύτερη θέση το 2022. Οι Γεωργιανοί, οι Πακιστανοί και οι Ουκρανοί (με 4,2 %, 3,8 % και 3,1 % αντίστοιχα) είναι οι τρίτες, τέταρτες και πέμπτες μεγαλύτερες κοινότητες μεταναστών, σύμφωνα με το ενημερωτικό σημείωμα που δημοσίευσε το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου το Σεπτέμβριο του 2022. Οι Ουκρανοί (με 4,2 %, 3,8 % και 3,1 % αντίστοιχα) είναι η τρίτη, η τέταρτη και η πέμπτη μεγαλύτερη κοινότητα μεταναστών, σύμφωνα με το ενημερωτικό σημείωμα που δημοσίευσε το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου το Σεπτέμβριο του 2022 (ΕΛΣΤΑΤ, 2022).

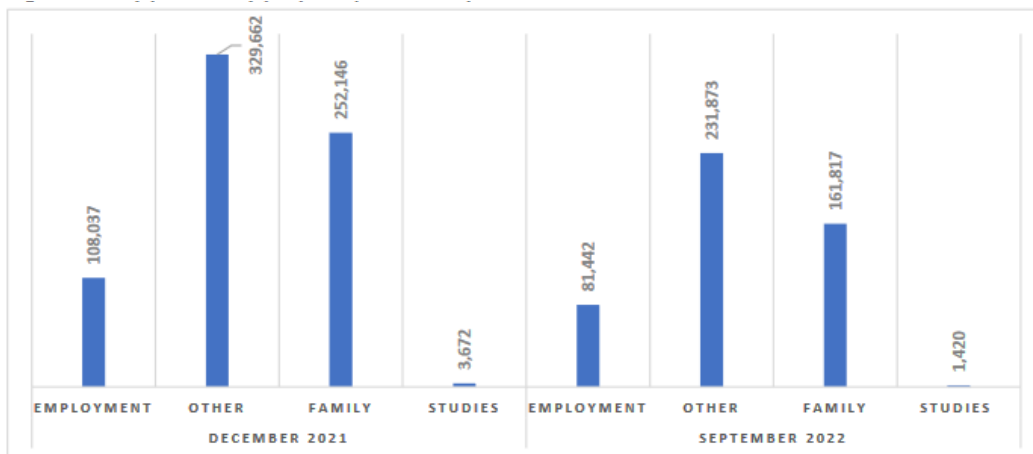
Πίνακας 2- Σύνθεση ανά εθνικότητα του πληθυσμού των μεταναστών (κορυφαίες 10 εθνικότητες)

	Πληθυσμός		Ισχύουσες άδειες για κατοίκους τρίτων χωρών 2021-2022		
	Απογραφή 2011	Στις 31.12.2021		Στις 31.09.2022	
Χώρα προέλευσης	Αριθμός	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Αλβανία	480.851	435.642	62,8	292.531	61,4
Γεωργία	27.407	30.555	4,4	19.934	4,2
Κίνα	N/A	27.252	3,9	22.520	4,7
Πακιστάν	34.178	26.673	3,8	18,256	3,8
Ουκρανία	17.008	21.703	3,1	14,978	3,1
Ρωσία	13.809	18.974	2,7	14.699	3,1
Ινδία	11.333	16.926	2,4	10.118	2,1
Αίγυπτος	10.455	15.052	2,2	10.466	2,2
Φιλιππίνες	9.807	13.037	1,9	8.771	1,8
Μπαγκλαντές	11.333	12.697	1,8	9.253	1,9
ΣΥΝΟΛΟ	101.667	618.511	100	421.526	100

Πηγή: Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

Μια πιο προσεκτική ματιά στις ισχύουσες άδειες διαμονής ανά σκοπό, όπως παρέχονται από το ελληνικό Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (Σεπτέμβριος 2022), δείχνει ότι η υψηλότερη συγκέντρωση μεταναστών εντοπίζεται στην κατηγορία «άλλο» (231.873), ακολουθούμενο από την κατηγορία των κατοικούντων στην Ελλάδα στο πλαίσιο της «επανένωσης» (161.817) (ΕΛΣΤΑΤ, 2022).

Διάγραμμα 2- Άδειες παραμονής ανά λόγο (2021-2022)



Πηγή: Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022)

Η σύγκριση των στοιχείων του 2022 με αυτά του 2021 αποκαλύπτει μια πτωτική τάση στις άδειες διαμονής που εκδίδονται για «άλλους» (κατά 14,2 %) και «οικογενειακή επανένωση» (15,5%) (Διάγραμμα 3). Αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί με υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης μεταξύ των μεταναστών. Αυτό επιβεβαιώνεται από την αύξηση του αριθμού των αδειών στην κατηγορία «άλλα», από 260.180 το 2020 σε 329.662 τον Δεκέμβριο του 2021. Το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου αποδίδει αυτές τις ανοδικές τάσεις στις άδειες διαμονής που έληξαν μεταξύ 01.01.2020 και 30.12.2021 παρατείνονται αυτόματα λόγω της πανδημίας. Ωστόσο, από το 2022, έχει σημειωθεί μείωση στον αριθμό των αδειών σε όλες τις κατηγορίες.

Πίνακας 3 – Μακροχρόνιες άδειες, ανά τύπο 2016-2022 (Σεπτέμβριος)

Είδος άδειας	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Εργασία	65.671	49.687	65.458	70.944	70.033	108.037	81.442
Άλλο	267.894	267.215	279.003	277.548	260.180	309.662	231.873
Οικογένεια	244.077	207.241	205.914	196.824	177.069	252.146	161.817
Σπουδές	2.094	1.376	1.493	1.615	1.170	3.672	1.420
Σύνολο	579.736	525.519	551.868	546.931	508.452	693.517	476.552

Πηγή: Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022)

Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι άδειες διαμονής που εκδίδονται για «άλλους» λόγους περιλαμβάνουν μακροχρόνιες άδειες διαμονής 10ετούς ή αορίστου χρόνου καθώς και άδειες παραμονής μακράς διάρκειας της ΕΕ. Οι δεκαετείς και μακροπρόθεσμες άδειες της ΕΕ αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο μερίδιο των μακροπρόθεσμων αδειών, με περισσότερες μακροπρόθεσμες άδειες που χορηγούνται σε άνδρες παρά σε γυναίκες. Μάλιστα, η διαφορά είναι σημαντική, με τους άνδρες να αντιπροσωπεύουν το 83 % των το σύνολο των κατόχων αδειών μακροχρόνιας διαμονής της ΕΕ. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι περισσότερο από το 47% των γυναικών κατέχουν άδειες παραμονής για «οικογενειακές επανενώσεις», ενώ υπολογίζεται ότι το 40% των μεταναστριών εργάζονται ανεπίσημα στον τομέα της οικιακής φροντίδας. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι, εφόσον το νομικό τους καθεστώς εξαρτάται για τους συζύγους τους, δεν πληρούν τα κριτήρια για να υποβάλουν αίτηση ανεξάρτητα για επί μακρόν άδεια διαμονής στην ΕΕ ή οποιαδήποτε άλλη κατηγορία μακράς άδειας (Kourachanis, 2018a).

Αναφορικά με την κατηγορία των «στρατηγικών επενδύσεων», ο Κώδικας Μετανάστευσης και Ένταξης (Ν.4251/2014) περιέχει διατάξεις που διευκολύνουν την παραμονή των ατόμων από τρίτες χώρες των οποίων οι επενδύσεις χαρακτηρίζονται ως στρατηγικές μέσω της παροχής παρατεταμένων χρονικών ορίων παραμονής για εκπροσώπους επενδυτικών φορέων και των εταίρων τους. Επιτρέπει επίσης τη χορήγηση αδειών διαμονής σε υπηκόους τρίτων χωρών που αγοράζουν ακίνητη περιουσία στην Ελλάδα της οποίας η αξία υπερβαίνει τις 250.000 Ευρώ και από τα μέλη της οικογένειάς τους (Ν. 4635/30-10-2019). Οι άδειές τους είναι ανανεώσιμες κάθε πέντε χρόνια, υπό την προϋπόθεση ότι τα άτομα από τρίτες χώρες εξακολουθούν να κατέχουν το σχετικό ακίνητο ή άλλη επένδυση. Καθιστώντας το σύστημα ακόμη πιο ελκυστικό για τις ξένες επενδύσεις, ο νόμος 9907/2019 προέβλεπε την επιτάχυνση της διαδικασίας εξέτασης και έκδοσης των λεγόμενων Golden Visas για επενδυτές από τρίτες χώρες. Επιπλέον, το άρθρο 155 του Ν. 4764/2020 περιλαμβάνει νέες διατάξεις που διέπουν την έκδοση αδειών διαμονής για επενδύσεις. Υπό το πρίσμα της πανδημίας του Covid-19 και της παγκόσμιας απαγόρευσης ταξιδιών, ο νέος νόμος επιτρέπει στους επενδυτές να υποβάλουν αίτηση για άδειες διαμονής μέσω πληρεξουσίων χωρίς να βρίσκεται στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών ετών, το πρόγραμμα στρατηγικών αδειών επενδυτών έχει προσελκύσει περίπου 22.454 μόνιμους επενδυτές. Μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου

2022, 10.697 δικαιούχοι κατείχαν αυτού του τύπου άδεια, μια σαφής ανοδική τάση κατά 91% σε σύγκριση με 979 άδειες διαμονής που εκδόθηκαν το 2020. Από τις 16 Νοεμβρίου 2021, όλες οι άδειες παραμονής των ατόμων από τρίτες χώρες ανανεώνονται ηλεκτρονικά. Η νέα υπηρεσία παρέχεται από το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου και στόχος είναι να αποφευχθεί ο συνωστισμός και η μεγάλη αναμονή, καθώς και να επιταχυνθούν οι διαδικασίες αίτησης για άδειες διαμονής.

Τα επαγγέλματα στα οποία υπάρχουν μεγαλύτερα μερίδια των απασχολούμενων υπηρεσιών τρίτων χωρών είναι οι υπηρεσίες και τα καταστήματα και οι πωλήσεις στην αγορά (23,2%) και επαγγελματίες (19,9%). Σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο, η μεγαλύτερη αύξηση σημειώθηκε στους κλάδους της υπηρεσίας εργασίας/καταστήματος και των πωλήσεων αγοράς και των υπαλλήλων (11,7% και 8,3%, αντίστοιχα), ενώ ποσοστό των ατόμων από τρίτες χώρες που απασχολούνται ως επαγγελματίες μειώθηκε (-1,2%). Σε σύγκριση με το ίδιο τρίμηνο του 2020, η μεγαλύτερη αύξηση σημειώθηκε στους ειδικευμένους εργάτες στη γεωργία και την αλιεία και στους εργαζομένους και συναφείς με το εμπόριο εργάτες του εμπορίου (11,5% και 8,7%, αντίστοιχα). Η μεγαλύτερη μείωση σημειώθηκε μεταξύ των τεχνικών και των συνεργατών επαγγελματιών (-4,5%) (ΕΛΣΤΑΤ, 2020).

Από το 1ο τρίμηνο του 2010, το μερίδιο των μη χειρωνακτικών επαγγελμάτων χαμηλής ειδίκευσης έχει αυξηθεί σημαντικά, ενώ το μερίδιο των ειδικευμένων χειρωνακτικών επαγγελμάτων έχει μειωθεί - αν και το ποσοστό αυξήθηκε ελαφρά μέσα στο 2021. Το μερίδιο των μη χειρωνακτικών επαγγελμάτων υψηλής ειδίκευσης αυξήθηκε ελαφρά, ενώ το μερίδιο των ημι-εξειδικευμένων επαγγελμάτων παρέμεινε σχετικά σταθερό από το 2011. Στο μεταξύ, το μερίδιο των εργαζομένων στη γεωργία, τη δασοκομία, την κτηνοτροφία και την αλιεία έχουν υποχωρήσει από το 2014, αν και αυξήθηκαν τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2021. Αυτό πιθανότατα σχετίζεται με την εισαγωγή του άρθρου 42 της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (90/1.5.2020) που εξαιρεί τους υπηκόους τρίτων χωρών που μετακινούνται για απασχόληση στην εποχική αγροτική οικονομία από τις απαιτήσεις βίζας. Επιπλέον, το άρθρο 24, «Απασχόληση υπηκόων τρίτων χωρών στην αγροτική οικονομία» του Ν. 4690/30.05.2020 προβλέπει την αυτόματη παράταση της ισχύος των αδειών εργασίας για περίοδο έξι (6) μηνών μετά την ημερομηνία λήξης τους. Σύμφωνα με το άρθρο 47, «Επέκταση της εισόδου εθνικών θεωρήσεων υπαλλήλων τρίτων χωρών» του ίδιου

νόμου, η ισχύς των εθνικών θεωρήσεων εισόδου που χορηγήθηκαν σε υπηκόους τρίτων χωρών και έληξαν μετά την 11^η Μαρτίου 2020 ή στις 31 Αυγούστου 2020 παρατάθηκε αυτόματα έως τις 30 Σεπτεμβρίου 2020. Από τότε υπόκειτο σε περαιτέρω παράταση, έως τις 31 Δεκεμβρίου 2021.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3- Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

3.1 Η έννοια της ένταξης – ενσωμάτωσης

Η ένταξη των μεταναστών έχει αποκτήσει εξέχουσα θέση στην παγκόσμια ατζέντα με την έλευση της έκκλησης της Ατζέντας Βιώσιμης Ανάπτυξης του 2030 «να μην αφήσουμε κανέναν πίσω», συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών. Το αυξημένο ενδιαφέρον για την ένταξη των μεταναστών υπογραμμίζει την ανάγκη για περισσότερη έρευνα και καλύτερα δεδομένα (JRC, 2018).

Η ένταξη αφορά διαφορετικές πολιτικές και διάφορες πτυχές της ζωής των μεταναστών και, ως εκ τούτου, τα δεδομένα για την ένταξη μεταναστών καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών, συμπεριλαμβανομένου του εάν οι μετανάστες ενσωματώνονται στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική σφαίρα της κοινωνίας, τις διακρίσεις που αντιμετωπίζουν, τον τρόπο οι πολιτικές επηρεάζουν την ένταξη των μεταναστών και τον τρόπο με τον οποίο το κοινό αντιλαμβάνεται τους μετανάστες και τη μετανάστευση (Helbing and Kalkum, 2018).

Δεν υπάρχει συναίνεση για έναν ενιαίο ορισμό για την ένταξη. Ωστόσο, η ένταξη των μεταναστών μπορεί να οριστεί γενικά ως:

«Η διαδικασία μέσω της οποίας οι μετανάστες γίνονται αποδεκτοί στην κοινωνία, τόσο ως άτομα όσο και ως ομάδες...[Η ένταξη] αναφέρεται σε μια αμφίδρομη διαδικασία προσαρμογής από τους μετανάστες και τις κοινωνίες υποδοχής...[και συνεπάγεται] στην εξέταση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μεταναστών και των φιλοξενούμενων σε κοινωνίες, της πρόσβασης σε διαφορετικά είδη υπηρεσιών και της αγοράς εργασίας και του προσδιορισμού και του σεβασμού ενός βασικού συνόλου αξιών που δεσμεύουν τους μετανάστες και τις κοινότητες υποδοχής σε έναν κοινό σκοπό» (International Organization of Migration- IOM, 2011).

Οι σχετικές έννοιες περιλαμβάνουν την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική συνοχή. Η κοινωνική ένταξη αναφέρεται στην ένταξη των μεταναστών και στην πλήρη οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική συμμετοχή στις κοινότητες υποδοχής. Η κοινωνική συνοχή αναφέρεται σε έννοιες όπως η καταπολέμηση των

διακρίσεων, η αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και η προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης (IOM, 2021).

Μερικές τυπικές ενδείξεις επιτυχούς ένταξης μεταναστών είναι η μείωση των διαφορών μεταξύ μεταναστών και μη μεταναστών σύμφωνα με στοιχεία για την απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγεία και την κοινωνική ένταξη, μεταξύ άλλων τομέων (JRC, 2018). Η ενσωμάτωση δεν είναι μια προσπάθεια που ταιριάζει σε όλους. Οι προσεγγίσεις για την ολοκλήρωση θα ποικίλλουν ανάλογα με την πολιτική ένταξης του κράτους βρίσκεται ανάμεσα στους πόλους της αφομοίωσης και της πολυπολιτισμικότητας. Επιπλέον, οι συνιστώσες των πολιτικών ένταξης και κοινωνικής συνοχής θα διαφέρουν επίσης ανάλογα με τον τύπο, τη διάρκεια ή το σκοπό της μετανάστευσης. Ο κοινός παρονομαστής είναι ότι η ενσωμάτωση είναι μια διαδικασία που συμβάλλει στη σταθερότητα και τις κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς. Είτε για λόγους προσωρινής μετανάστευσης είτε για μόνιμη εγκατάσταση, οι κίνδυνοι και το κόστος της μη ένταξης υπερβαίνει κατά πολύ την αρχική επένδυση που απαιτείται για τη στήριξη της ενσωμάτωσης. Η ανάπτυξη αποτελεσματικών μέτρων ένταξης απαιτεί επαρκείς πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επενδύσεις για την επίτευξη απτών μακροπρόθεσμων οφελών για όλους².

Η ενσωμάτωση απαιτεί ολοκληρωμένες και συνεκτικές προσεγγίσεις πολιτικής σε όλους τους τομείς που βασίζονται σε εταιρικές σχέσεις μεταξύ κρατών και διαφόρων ενδιαφερομένων, συμπεριλαμβανομένων των διακυβερνητικών οργανισμών, της κοινωνίας των πολιτών, τους οργανισμούς, τους φορείς του ιδιωτικού τομέα και τους ίδιους τους μετανάστες. Οι υπηρεσίες ένταξης και η υποστήριξη της κοινωνικής συνοχής βοηθά στη διευκόλυνση της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση και την απασχόληση και επιδιώκει να εξασφαλίσει την κοινωνική και οικονομική ένταξη των μεταναστών. Οι πολιτικές ενσωμάτωσης είναι πιο αποτελεσματικές όταν υπάρχει σαφής κατανόηση των προσδοκιών και των υποχρεώσεων από όλους τους εμπλεκόμενους – τους μετανάστες και την κοινωνία υποδοχής, συμπεριλαμβανομένων των αρχών σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Η πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες πρέπει να συνδυαστεί με τις προσπάθειες των κρατών να βοηθήσουν στην προετοιμασία των τοπικών κοινοτήτων για την

² Τέτοια οφέλη είναι, για παράδειγμα, η θετική καθαρή φορολογική συνεισφορά των μεταναστών, η οποία πηγάζει από την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και την έγκαιρη πρόσβασή τους στην εκπαίδευση. Αυτό το είδος συνεισφοράς αναγνωρίζεται στην ευρωπαϊκή ατζέντα για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών.

άφιξη νεοφερμένων, να διερευνήσουν κοινές αξίες μεταξύ μεταναστών και οικοδεσποτών και τη δημιουργία ενός γενικού ευνοϊκού περιβάλλοντος στο οποίο οι μετανάστες έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν αποτελεσματικά τα μέγιστα να γίνουν ενεργά μέλη των εταιρειών υποδοχής τους (Helbing and Kalkum, 2018).

Η ένταξη επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως οι λόγοι μετανάστευσης των μεταναστών, η διάρκεια της προβλεπόμενης διαμονής και η κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση, καθώς και το πολιτικό κλίμα και οι επικρατούσες συμπεριφορές και απόψεις για τους μετανάστες στις κοινωνίες υποδοχής. Ανάλογα με τους λόγους για να μετακινηθούν, οι μετανάστες μπορούν να αντιμετωπίζουν δυνητικά πολυάριθμες προκλήσεις καθ' όλη τη διάρκεια του μεταναστευτικού κύκλου, οι οποίες απειλούν την υγεία τους και την ψυχοκοινωνική ευημερία. Επιπλέον, οι ευαίσθητες ως προς το φύλο προσεγγίσεις για την ένταξη είναι ζωτικής σημασίας καθώς διαμορφώνουν κάθε στάδιο της μεταναστευτικής εμπειρίας. Οι γυναίκες μετανάστριες μπορεί να αντιμετωπίζουν διαφορετικά εμπόδια λόγω των κοινωνικών προσδοκιών και προκαταλήψεων σχετικά με αυτούς τους αντιληπτούς ρόλους στην κοινωνία τόσο στη χώρα προέλευσης όσο και στη χώρα προορισμού. Επιπλέον, οι διακρίσεις σε δημόσιους θεσμούς, καθώς και οι ξενοφοβικές συμπεριφορές και οι καταχρήσεις από τις τοπικές κοινωνίες αποτελούν εμπόδιο στην επιτυχημένη ενσωμάτωση (Helbing and Kalkum, 2018).

3.2 Κοινωνική ένταξη των μεταναστών –ποιες πολιτικές εφαρμόζονται

Οι πολιτικές που απομακρύνονται από την αρχή της κοινής ευθύνης φέρουν το βάρος των προσπαθειών ένταξης των μεταναστών και να περιορίσουν τη βοήθεια του κράτους. Για παράδειγμα, ορισμένες πολιτικές ορίζουν απαιτήσεις όσον αφορά τη γλώσσα για ορισμένες κατηγορίες μεταναστών, όπως περιπτώσεις οικογενειακής επανένωσης χωρίς να παρέχεται η απαραίτητη υποστήριξη για την ικανοποίηση αυτών των απαιτήσεων. Ενώ υπάρχουν προγράμματα γλωσσικής κατάρτισης, υπάρχουν και εμπόδια καθώς το κόστος για τα μαθήματα μπορεί να επιβληθεί στους μετανάστες, οι οποίοι αντιμετωπίζουν και άλλα εμπόδια στη φοίτηση, όπως είναι η πρόσβαση σε παιδική μέριμνα για εξαρτώμενα παιδιά. Υπάρχουν διάφορες μορφές αστικής και πολιτικής συμμετοχής που εκτείνονται πέρα από τα δικαιώματα ψήφου

ανάλογα με τις κατηγορίες των μεταναστών. Αυτές οι μορφές συμμετοχής κυμαίνονται από τη δημιουργία συμβουλευτικών δομών που επιτρέπουν στους μετανάστες να κοινοποιούν τις απόψεις τους σε κυβερνητικούς αξιωματούχους, σε ευκαιρίες εθελοντισμού σε τοπικούς θεσμούς που ενδυναμώνουν τους μετανάστες ως ενεργά μέλη στις κοινότητές τους (Kahanec and Zimmermann, 2016).

Ωστόσο, πολιτικές που με δράση ή παράλειψη περιορίζουν τις οδούς προς την πολιτική και τη συμμετοχή των πολιτών μπορεί να οδηγήσουν σε παρατεταμένη κατάσταση αποκλεισμού και μπορεί να μειώσουν την εκπροσώπηση των μεταναστών και των απογόνων τους στην πολιτική. Εμπόδια στη συμμετοχή των μεταναστών στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή στις κοινότητες μπορεί να αυξήσουν τον κίνδυνο εντάσεων μεταξύ των κατοίκων της χώρας υποδοχής και των μεταναστών, μειώνοντας έτσι τις δυνατότητες από τα οφέλη της μετανάστευσης (Kahanec and Zimmermann, 2016).

Οι αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές δημιουργούν ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο διαχείρισης της μεταβαλλόμενης σύνθεσης των κοινωνιών. Ο ανοιχτός διάλογος, η διαφάνεια και η ακριβής ενημέρωση είναι σημαντικά συστατικά για τη βελτίωση της εμπιστοσύνης του κοινού στις πολιτικές μετανάστευσης και ένταξης. Οι πληθυσμοί υποδοχής είναι κρίσιμοι ενδιαφερόμενοι φορείς στην διαδικασία ένταξης, αλλά πρέπει να βρεθούν περισσότεροι και διαφορετικοί δρόμοι για τη συμμετοχή και την ενημέρωση των τοπικών κοινοτήτων σε διαδικασίες μετανάστευσης και ένταξης από πρώιμο στάδιο. Οι άνθρωποι τείνουν να υπερεκτιμούν τα επίπεδα της μετανάστευσης στις χώρες τους, συχνά πιστεύοντας ότι οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αποτελούν βάρος, αντί να συνεισφέρουν στις οικονομίες τους. Τέτοιες λανθασμένες αντιλήψεις τροφοδοτούν το ξενοφοβικό συναίσθημα ενώ παράλληλα εμποδίζουν την ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων και τις ευκαιρίες να συνεισφέρουν στις κοινωνίες αποδέκτες. Απαιτούνται ακριβή δεδομένα και έγκυρη εμπειρική έρευνα για την προώθηση μιας ισορροπημένης συζήτησης για θέματα μετανάστευσης. Η ενσωμάτωση των αποτελεσμάτων μπορεί να μετρηθεί διαφορετικά μεταξύ χωρών και περιοχών λόγω της πολύπλευρης φύσης της ενσωμάτωσης, αλλά δείκτες για την ένταξη και τις διακρίσεις εις βάρος των μεταναστών θα πρέπει να είναι διαθέσιμοι σε όλες τις χώρες υποδοχής (Kobia and Cranfield, 2009).

3.2.1 Απασχόληση

Όσον αφορά την απασχόληση για την ενσωμάτωση των μεταναστών πρέπει να γίνουν τα ακόλουθα:

1) Συλλογή δεδομένων για τις εισερχόμενες μεταναστευτικές ροές μέσω χαρτογράφησης των δεξιοτήτων, των προσόντων και της γλωσσικής επάρκειας για να εξασφαλίζεται καλύτερη αντιστοίχιση εργασιών. Κύρια συλλογή δεδομένων σχετικά με συγκεκριμένους πληθυσμούς μεταναστών συμπεριλαμβανομένου του κοινωνικοοικονομικού τους υπόβαθρου, της εργασιακής εμπειρίας, του πολιτισμού, των ψυχοκοινωνικών τους προφίλ και ανάγκες με άμεση υποστήριξη από οργανισμούς του χώρου.

2) Δημιουργία κέντρων πόρων μεταναστών ή «ενιαίας εξυπηρέτησης», τόσο στις χώρες προέλευσης όσο και στις χώρες προορισμού, με υπηρεσίες για όλα τα θέματα που σχετίζονται με την ασφαλή εμπειρία της μετανάστευσης όπως εγγραφή και τεκμηρίωση, πληροφορίες σχετικά με ευκαιρίες απασχόλησης, νομική συμβουλευτική, εκπαίδευση και παραπομπή σε πρόσθετες εξωτερικές υπηρεσίες.

3) Παροχή υπηρεσιών πληροφόρησης και εκπαίδευσης στους μετανάστες και τις οικογένειές τους στο αρχικό δυνατό στάδιο να διευκολύνουν την οικονομική τους ένταξη στις κοινότητες υποδοχής τους και να αποκομίσουν τα αναπτυξιακά οφέλη της μετανάστευσης.

4) Αύξηση της θεσμικής ικανότητας για την αξιολόγηση και την αναγνώριση ξένων ακαδημαϊκών, επαγγελματιών και τα επαγγελματικά προσόντα σε συνεργασία με άλλους ενδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανομένου του ιδιωτικού τομέα. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει εκπαίδευση/ευαισθητοποίηση εργοδότη σχετικά με την αξία και τις ισοδυναμίες των αλλοδαπών πιστοποιητικών.

5) Εστίαση σε στρατηγικές για την προώθηση της εισαγωγής στην αγορά εργασίας και της ανάπτυξης επαγγελματικών δεξιοτήτων και προγράμματα δικτύων, συμπεριλαμβανομένων πρακτικής άσκησης και πρακτικής άσκησης και προγραμμάτων εργασίας/σπουδών.

7) Παροχή πρόσβασης για εκπαίδευση στην εργασία σε γυναίκες μετανάστριες, καθώς και φροντίδα παιδιών και μονογονεϊκών, υπηρεσιών που θα τους επιτρέψουν

να έχουν πρόσβαση σε ουσιαστική απασχόληση, υποστήριξη για αυτοαπασχόληση μέσω της πρόσβαση σε πιστωτική και επιχειρηματική υποστήριξη, καθώς και ευκαιρίες σπουδών (IOM, 2021).

3.2.2 Υγεία

Όσον αφορά την υγεία θα πρέπει να παρέχονται τα ακόλουθα:

Ανάπτυξη πολιτικών που αναγνωρίζουν ότι η δίκαιη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας για τους μετανάστες είναι ένα μέσο μείωσης του κόστους υγείας και κοινωνικού κόστους, βελτίωση της κοινωνικής συνοχής και προστασία της δημόσιας υγείας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Εξασφάλιση της κατάρτισης του υγειονομικού προσωπικού για την παροχή πολιτιστικά ευαίσθητης υποστήριξης σε πληθυσμούς μεταναστών καθώς και υπηρεσίες διερμηνείας κατά περίπτωση.

Αντιμετώπιση εμποδίων που σχετίζονται με την ξеноφοβία και τις διακρίσεις στην πρόσβαση των μεταναστών σε υπηρεσίες υγείας και ενσωμάτωση της ανθεκτικότητας μέσω επαρκών πληροφοριών, εκπαίδευσης και ενδυνάμωσης για αυτο-βοήθεια.

Παροχή υπηρεσιών για ψυχοκοινωνική υποστήριξη των μεταναστών που αντιμετωπίζουν τις σωματικές και ψυχικές προκλήσεις που μπορεί να βιώσουν οι μετανάστες σε όλο τον κύκλο της μετανάστευσης.

3.2.3 Εκπαίδευση

Μαζί με τις προοπτικές εργασίας, η μετανάστευση μπορεί να υποκινηθεί από την προθυμία των μεταναστών να έχουν πρόσβαση σε υψηλότερη ποιότητα στην εκπαίδευση σε άλλη χώρα. Η εκπαίδευση έχει θετική επίδραση στην απασχόληση και την κοινωνική ζωή των μεταναστών και συμμετοχή στην κοινωνία υποδοχής, η οποία τείνει να βλέπει τους μετανάστες πιο θετικά όταν το έχουν επιτύχει ανώτατα εκπαιδευτικά προσόντα. Για τα παιδιά μεταναστών, η πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, ανεξάρτητα από το καθεστώς μετανάστευσης. Ωστόσο, τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα των μεταναστών

εξακολουθούν να είναι χαμηλότερα από αυτά των γηγενών ομολόγων τους, ειδικά για τους μετανάστες πρώτης γενιάς. Η εκπαιδευτική απόδοση των μεταναστών εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των γλωσσικών τους δεξιοτήτων, του κοινωνικοοικονομικού και του πολιτισμικού υπόβαθρου και την ηλικία μετανάστευσης (UNDESA 2018).

Οι προκλήσεις για την εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών υπερβαίνουν την πρόσβαση στο σχολείο. Άλλα εμπόδια για τη βελτίωση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων περιλαμβάνουν την έλλειψη εκπαίδευσης προσαρμοσμένης στις ανάγκες τους και, λιγότερο συχνά, τον διαχωρισμό τους από ιθαγενείς στις τάξεις (UNHCR, 2019). Η σύνθεση των τάξεων παίζει ρόλο, καθώς η υψηλή συγκέντρωση παιδιών μεταναστών επηρεάζουν αρνητικά τα εκπαιδευτικά τους αποτελέσματα. Η έρευνα δείχνει επίσης ότι οι ψηφιακές τεχνολογίες θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη μείωση του χάσματος στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα μεταξύ των μεταναστών και των ημεδαπών παιδιών με την υποστήριξη των παιδιών των μεταναστών να κάνουν τις σχολικές τους εργασίες στο σπίτι, μεταξύ άλλων μέσω της πρόσβασης σε εκπαιδευτικό υλικό στη δική τους μητρική γλώσσα (IOM, 2021).

Γενικότερα, τα παιδιά των μεταναστών μπορεί να βιώσουν προκατάληψη και διακρίσεις στο σχολείο. Τα σχολεία μπορούν, ωστόσο, να χρησιμεύουν ως χώροι για την προώθηση της ανεκτικότητας και της κοινωνικής συνοχής. Ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών ενσωματώνουν τη διαφορετικότητα στα προγράμματα σπουδών τους, αλλά οι δάσκαλοι εξακολουθούν να χρειάζονται υποστήριξη και κατάρτιση για να διδάξουν αποτελεσματικά, μεταξύ άλλων μέσω προγραμμάτων εισαγωγής ή καθοδήγησης.

Όσον αφορά την εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχονται τα ακόλουθα (UNDESA, 2017):

Παροχή εξατομικευμένων υπηρεσιών με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης, τον αλφαριθμητισμό και τη μητρική γλώσσα, συμπεριλαμβανομένων της στοχευμένης εκπαίδευσης γλωσσικών και των επαγγελματικών δεξιοτήτων σε μετανάστες.

Ανάπτυξη διαδικτυακών εκπαιδευτικών πόρων για τομείς όπως η γλωσσική εκπαίδευση και οι υπηρεσίες διερμηνείας.

Παροχή βελτιωμένων υπηρεσιών ένταξης σε ασυνόδευτα και χωρισμένα παιδιά μεταναστών από ευκαιρίες εκπαίδευσης, γλώσσας και κοινωνικής ανάπτυξης.

Αύξηση της ικανότητας στα σχολεία, την υγειονομική περίθαλψη και τις δημόσιες υπηρεσίες μέσω της ενσωμάτωσης μεταναστών στην υπηρεσία των τομέων παράδοσης, ειδικά εκείνων που μοιράζονται μια γλωσσική και πολιτιστική εξοικείωση με τον πληθυσμό-στόχο που μπορούν να λειτουργήσουν ως πολιτιστικοί μεσολαβητές.

3.2.4 Συνθήκες διαβίωσης

Στην ΕΕ, ένας στους τέσσερις γεννηθέντες στο εξωτερικό (είτε από εντός είτε εκτός ΕΕ) ζει σε κατώτερης ποιότητας στέγαση έναντι ενός στους πέντε ημεδαπούς. Οι διαφορές μεταξύ των δύο είναι ιδιαίτερα έντονες στη Νότια Ευρώπη και σε ορισμένους μακροχρόνιους ευρωπαϊκούς προορισμούς, όπως το Βέλγιο, η Ολλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Αυστρία. Οι συνθήκες στέγασης είναι καλύτερες για τους ιδιοκτήτες κατοικιών σε επίπεδο ΟΟΣΑ και ΕΕ. Οι συνθήκες στέγασης τόσο στον ΟΟΣΑ όσο και στην ΕΕ είναι ελαφρώς καλύτερες σε καταλύματα που ενοικιάζονται στην αγορά σε μειωμένους συντελεστές από ό,τι στη στέγαση. Τα μεγαλύτερα κενά μεταξύ μεταναστών και ιθαγενών που ζουν σε τέτοια καταλύματα εντοπίζονται στη Νότια Ευρώπη (με εξαίρεση την Ισπανία), την Αυστρία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Εκτός από τις πραγματικές συνθήκες στέγασης, τα χαρακτηριστικά και η σύνθεση των γειτονιών είναι επίσης σημαντικός παράγοντας για την ένταξη (McBride et al., 2016).

3.2.5 Γλώσσα

Η γλώσσα θεωρείται μια από τις πιο κεντρικές πτυχές για την ένταξη των μεταναστών τόσο από την κοινωνία υποδοχής και τους ίδιους τους μετανάστες. Στην Ευρώπη, για παράδειγμα, το 95 τοις εκατό των Ευρωπαίων είναι της γνώμης ότι η γνώση της εθνικής γλώσσας είναι σημαντική για την ένταξη των μεταναστών (SIRIUS, 2018). Ενώ η γλώσσα μπορεί να διευκολύνει τη συμπερίληψη πριν από την

αναχώρηση, χωρίς ή με ανεπαρκή γνώση της γλώσσας κατά την άφιξη, οι μετανάστες συχνά αναγνωρίζουν τα γλωσσικά εμπόδια ως μία από τις πρώτες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν. Εκτός από τη διευκόλυνση των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, η γλώσσα είναι σημαντική για να βοηθήσει τους μετανάστες να πλοηγηθούν σε μια ένα νέο περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη, στέγαση και άλλες υπηρεσίες. Βελτιώνει επίσης την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση, αυξάνει τις πιθανότητες να απασχοληθούν και οδηγεί σε καλύτερα αυτοαναφερόμενα αποτελέσματα υγείας.

Οι εθνικές ή τοπικές αρχές υποστηρίζουν μερικές φορές την απόκτηση γλώσσας μέσω μαθημάτων γλώσσας, τα οποία μπορεί να είναι υποχρεωτικά για τους μετανάστες. Αυτά τα μαθήματα γλώσσας είναι κατά καιρούς δωρεάν διαθέσιμα στους μετανάστες μαζί με μαθήματα πολιτικού/κοινωνικού προσανατολισμού (για παράδειγμα, στη Σουηδία και στον Καναδά) (Wiesbrock, 2011). Επιπλέον, η γλωσσική επάρκεια μπορεί να είναι προϋπόθεση για είσοδο ή παραμονή ανάλογα με την άδεια διαμονής που ζητείται (όπως οικογενειακή επανένωση) και για πολιτογράφηση. Στην πραγματικότητα, χώρες με χαμηλότερες γλωσσικές απαιτήσεις αποδεικνύεται ότι είναι οι πιο ευνοϊκές για την ένταξη των μεταναστών (Stanek et al., 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4- ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1. Η επιρροή των μεταναστευτικών πολιτικών στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα

Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας από τη δεκαετία του 1990 επιδιώκει κυρίως τη διαχείριση και τη μείωση των εισροών μεταναστών. Ο σχεδιασμός πολιτικής εστιάζει σε πολυάριθμες νομοθετικές αλλαγές που είναι συχνά περίπλοκες και γραφειοκρατικές που αποφέρουν περιοριστικά αποτελέσματα. Μεταξύ 1998 και 2008, πολλά προγράμματα νομιμοποίησης προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν την παρουσία ενός αυξανόμενου αριθμού ατόμων που ζουν στη χώρα παράνομα, διευκολύνοντας την απόκτηση αδειών διαμονής/εργασίας για μετανάστες χωρίς έγγραφα. Μεταξύ 2008 και 2014, η πολιτική εστίασε στον έλεγχο των συνόρων και στη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου. Ωστόσο, το 2010, έγινε προσπάθεια να βελτιωθούν οι διαδικασίες ένταξης με τη διευκόλυνση της πολιτογράφησης για παιδιά δεύτερης γενιάς καθώς και με την παραχώρηση σε υπηκόους τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι σε τοπικό επίπεδο (Νόμος 3838/2010). Ωστόσο, πτυχές του νόμου κρίθηκαν αντισυνταγματικές το 2013 και το προηγούμενο σύστημα αποκαταστάθηκε.

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 2014-2015, οι νομοθετικές αλλαγές προσπάθησαν να καλύψουν τα κενά σχετικά με την εγκατάσταση και την ένταξη των ομάδων μεταναστών που υπάρχουν ήδη στη χώρα. Το 2014 εισήχθη ο Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (Ν. 4251/2014). Σημαντικό στοιχείο του Κώδικα ήταν η καθιέρωση άδειας διαμονής μακράς διάρκειας για υπηκόους τρίτων χωρών. Η Κωδικοποίηση διευκόλυνε επίσης την ψήφιση ενός νέου νόμου (Ν.4332/2015) που προσφέρει υπηκοότητα σε παιδιά δεύτερης γενιάς που γεννήθηκαν ή/και εκπαιδεύτηκαν στην Ελλάδα και παρέχοντας στους πρόσφυγες τη δυνατότητα να υποβάλουν αίτηση για πολιτογράφηση μετά από τρία χρόνια παραμονής. Το 2019, εισήχθη υποχρεωτικό γραπτό τεστ ιθαγένειας πριν από

προφορική συνέντευξη και αύξησε σε επτά χρόνια παραμονής την απαίτηση για την πολιτογράφηση των προσφύγων.

Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική ήταν συνολικά περιοριστική από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ειδικά όσον αφορά το άσυλο. Ιδιαίτερα μετά την προσφυγική «κρίση» του 2015, αρκετές νομοθετικές αλλαγές επιδίωξαν να αντιμετωπίσουν τον πληθυσμό που ζητά άσυλο στη χώρα, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην αποτροπή. Το πιο αξιοσημείωτο είναι ο Διεθνής Νόμος για την Προστασία (IPA) (Νόμος 4636/2019) που τροποποιήθηκε λίγο μετά την έγκρισή του την 1η Νοεμβρίου 2019 (από τον Ν. 4686/2020). Αυτές οι δύο μεταρρυθμίσεις περιόρισαν περαιτέρω την πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου και νομιμοποίησαν την πρακτική της κράτησης των αιτούντων άσυλο για έως και 18 μήνες, ενώ μείωσαν μαζικά την πρόσβαση στην υλική περίθαλψη.

Η αντικοινωνική πολιτική της ΕΕ για τη διαχείριση των προσφύγων έχει διασταυρωθεί με ευρύτερες περικοπές των ευρωπαϊκών κρατών πρόνοιας, ειδικά μετά τη Μεγάλη Ύφεση του 2008 (McBride et. al., 2016). Η επικράτηση μιας νεοφιλελεύθερης αντίληψης δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις ευθύνες του ατόμου για την κάλυψη των κοινωνικών του αναγκών (Lister, 2011). Η επικράτηση της έννοιας της ατομικής ευθύνης νομιμοποιεί την παραίτηση του νεοφιλελεύθερου κοινωνικού κράτους από την ανάπτυξη κοινωνικών δράσεων για να εξασφαλίσει μια αξιοπρεπή ανθρώπινη ζωή (Kourachanis, 2020).

Στο πλαίσιο της παραμονής της κοινωνικής πολιτικής, οργανώνονται και χρηματοδοτούνται σημαντικές κοινωνικές δράσεις από υπερ-εθνικούς οργανισμούς και υλοποιούνται από τοπικούς ή μη κυβερνητικούς οργανισμούς (Arapoglou and Gounis, 2017). Παράλληλα, μια σειρά παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής έχουν διαμορφωθεί ανάλογα σε αυτήν την ατομοκεντρική προσέγγιση, με στόχο να κάνει τον δικαιούχο να ανταποκριθεί και να έχει υποχρεώσεις (Lister, 2011). Αυτό όμως είναι εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθεί για ευάλωτες ομάδες που έχουν αποκλειστεί από τη δυνατότητα κοινωνικής συμμετοχής (Turner, 2016). Αναπτύσσονται θεμελιώδεις πρωτοβουλίες για την κοινωνική ένταξη σύμφωνα με αυτό το πνεύμα. Έτσι, οι δράσεις στέγασης συχνά παίρνουν τη μορφή των επιδοτήσεων στέγασης, αναθέτοντας απευθείας στους δικαιούχους την εύρεση στέγης και τη διαχείριση του κόστους στέγασης από μόνοι τους, (Colburn, 2019). Οι δράσεις για την εκπαίδευση

παίρνουν τη μορφή επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο του δικαιούχου (Sorgen, 2015) και οι πρακτικές απασχολησιμότητας θεωρείται ότι παρέχουν τις κατάλληλες δεξιότητες για να μπορούν να αναζητήσουν δουλειά μόνοι τους οι δικαιούχοι (Lakes, 2011).

Στην ελληνική πραγματικότητα, η απτή πολιτική απάντηση για τους πρόσφυγες από το 2015 και μετά ήταν η διαμόρφωση ενός πλαισίου υποδοχής και ταυτοποίησης του ασύλου των αιτούντων που είχαν έντονα στοιχεία καταστολής και αντικοινωνικής μεταχείρισης (Christopoulos, 2020). Η πλειοψηφία των αιτούντων άσυλο φιλοξενείται σε καταυλισμούς (είτε σε hotspots στα νησιά του Αιγαίου κατά την άφιξη, είτε στην ηπειρωτική χώρα) (Kourachanis, 2018). Οι πιο ευάλωτοι αιτούντες άσυλο εντάχθηκαν στο πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, το οποίο προσέφερε στέγαση σε κοινωνικά διαμερίσματα, αν και χωρίς καθόλου δράσεις κοινωνικής ένταξης (Papatzani et al., 2021).

Λόγω της έλλειψης επαρκών μέτρων στήριξης από το Ελληνικό Δημόσιο, οι πρόσφυγες βασίζονται σε άτυπες μορφές αλληλεγγύης, όπως τα δίκτυα μεταναστών, για την επιβίωσή τους. Ο ρόλος των δικτύων μεταναστών είναι ζωτικής σημασίας για την προσαρμογή και την προώθηση των διαδικασιών της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται έντονα κατά την εγκατάστασή τους στα αστικά κέντρα (Kobia and Cranfiel, 2009). Μεταξύ άλλων, μέσω των δικτύων, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες μαθαίνουν πώς να καλύψουν τις κοινωνικές τους ανάγκες, όπως η εύρεση στέγης, η πρόσβαση σε αγαθά και οι υπηρεσίες και η εύρεση εργασίας στην κοινωνία υποδοχής (Beirens et al., 2007).

Το HELIOS διακηρύσσει ότι είναι ένα πρόγραμμα που στοχεύει στην ανάπτυξη δράσεων για την κοινωνική ένταξη των προσφύγων (IOM, 2021α). Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται σε μια χώρα που μέχρι πρόσφατα αποτελούσε ζώνη διέλευσης αιτούντων άσυλο (Christopoulos, 2020). Αρκετοί μελετητές έχουν τονίσει ότι η κοινωνική ένταξη είναι μια αμφίδρομη διαδικασία μεταξύ των μεταναστών και της κοινωνίας υποδοχής (Berry, 1997). Η πλειοψηφία των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων θεωρεί την Ελλάδα χώρα διέλευσης, από την οποία περνούν προκειμένου να εγκατασταθούν μόνιμα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Το HELIOS λοιπόν στοχεύει στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων στην Ελλάδα, σε μια περίοδο που η

πλειοψηφία τους θέλει να εγκατασταθεί μόνιμα σε πιο εύπορες ευρωπαϊκές χώρες (Kourachanis, 2018β).

4.2. Το νομικό πλαίσιο των πολλαπλών διαστάσεων της ενσωμάτωσης

Εργασία

Σύμφωνα με το άρθρο 71 του Ν. 4375/2016 και το άρθρο 15 του Ν. 4540/2018 (μεταφορά του άρθρου 15 της Οδηγίας για τις Συνθήκες Υποδοχής), οι αιτούντες άσυλο έχουν άμεση πρόσβαση στην αγορά εργασίας ως μισθωτοί ή πάροχοι υπηρεσιών ή εργασίας από τη στιγμή που υποβάλλουν αίτηση ασύλου και εφοδιάζονται με κάρτα αιτούντος άσυλο. Αυτό το νομικό πλαίσιο διευκόλυνε την πρόσβαση των αιτούντων άσυλο στην αγορά εργασίας· πριν την υιοθέτησή του, οι αιτούντες άσυλο έπρεπε να λάβουν άδεια εργασίας, η οποία χορηγήθηκε μετά από εξέταση στην αγορά εργασίας με προτεραιότητα σε Έλληνες και πολίτες της ΕΕ και σε άτομα ελληνικής καταγωγής (ΠΔ 189/1998, 220/2007). Ο Ν. 4636/2019, που εκδόθηκε τον Νοέμβριο του 2019 και τέθηκε σε ισχύ από τον Ιανουάριο του 2020, σηματοδότησε ένα βήμα προς τα πίσω όσον αφορά την πρόσβαση στο άσυλο όσον αναζητούν εργασία. Εισηγήθηκε ένα χρονικό όριο έξι μηνών πριν από την πρόσβαση στην αγορά εργασίας που χορηγείται στους αιτούντες (άρθρο 53) και καταργεί τις σχετικές διατάξεις του Νόμου 4540/2018 (μεταφορά της Οδηγίας για τις Συνθήκες Υποδοχής). Ως αποτέλεσμα, στο πλαίσιο του νέου καθιερωμένου νομικού πλαισίου, η πρόσβαση των αιτούντων άσυλο στην εργασία είναι περιορισμένη και η δυνατότητά τους να είναι αυτόνομοι και ανεξάρτητοι παρεμποδίζεται σοβαρά. Όσον αφορά τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας (πρόσφυγες και δικαιούχοι επικουρικής προστασίας), έχουν πρόσβαση σε μισθωτή εργασία ή αυτό-απασχόληση με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες, εφόσον αυτοί κατέχουν άδεια διαμονής σε ισχύ (άρθρο 69 Ν. 4375/2016). Το ίδιο καθεστώς παρέμεινε κάτω από το Ν. 4636/2019 που εκδόθηκε πρόσφατα (άρθρο 27). Πριν από τον Ν. 4375/2016 επωφελούνταν οι πρόσφυγες πολιτικές ένταξης υπό τους ίδιους όρους με τους νομίμως διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών (Π.Δ. 141/2013, Ν. 4251/2014) και είχε υποχρέωση λήψης άδειας εργασίας για πρόσβαση στην αγορά εργασίας (Υπουργική Εγκύκλιος 17131/313/12-04-2016).

Εκπαίδευση

Σύμφωνα με το άρθρο 28 του Ν. 4636/2019, τα παιδιά όσον ζητούν διεθνή προστασία έχουν την ίδια υποχρέωση να παρακολουθούν δημόσιες πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθμιες εκπαιδευτικές μονάδες ως υπήκοοι. Εάν δεν συμμορφωθούν, ενδέχεται να επιβληθούν κυρώσεις στους γονείς τους. Σύμφωνα με το άρθρο 51, τα παιδιά αιτούντες άσυλο έχουν την ίδια υποχρέωση. Οι αρχές υποχρεούνται να παρέχουν τα απαραίτητα και κατάλληλα μέσα για τη διευκόλυνση της διαδικασίας. Εάν η εγγραφή τους δεν ολοκληρώνεται εντός τριών μηνών από την εγγραφή τους, μπορεί να επιβληθούν στους γονείς τους συνθήκες υποδοχής και διοικητικές κυρώσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 52, η πρόσβαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν περιορίζεται μόνο στα παιδιά, αλλά και είναι εγγυημένη σε ενήλικες αιτούντες άσυλο.

Ο Ν. 4415/2016 ρυθμίζει τα θέματα της εκπαίδευσης στην ελληνική γλώσσα και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Βάσει του Νόμου (άρθρο 38), ο οποίος έλαβε υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προσφυγικού πληθυσμού (κινητικότητα, χρόνος άφιξης και διάρκεια παραμονής) και το μέγεθος του μαθητικού πληθυσμού, οι Δομές Υποδοχής/Προπαρασκευαστικών για την Εκπαίδευση Προσφύγων (ΔΥΕΠ) ήταν που συγκροτήθηκαν για πρώτη φορά το 2016 (Κοινή Υπουργική Απόφαση 152360/ΓΔ4/2016). Ο Ν.4547/2018 (Κεφάλαιο 7) ρύθμισε περαιτέρω το θέμα των Δομών Υποδοχής/Προπαρασκευαστικών για την Εκπαίδευση Προσφύγων.

Στέγαση

Σύμφωνα με το Π.Δ 141/2014 άρθρο 33, παρέχεται στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας η απαραίτητη βοήθεια σε θέματα στέγασης υπό τους όρους που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες (μεταφορά του άρθρου 32 της Οδηγίας για τις Συνθήκες Υποδοχής), λαμβάνοντας υπόψη ότι πρέπει να διασφαλιστούν ίσες ευκαιρίες για πρόσβαση στη στέγαση. Η ίδια διάταξη πρέπει να περιλαμβάνεται στον Ν. 4636/2019. Παρόλα αυτά, όσον αφορά τη στέγαση, σχετικές πολιτικές στην Ελλάδα ήταν πάντα περιθωριακές: σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα δεν είχε ποτέ εφαρμόσει ή ακόμη σχεδιάσει μια πολιτική κοινωνικής στέγασης (Emmanuel, 2006). Η αστική ανάπτυξη των μεγάλων ελληνικών πόλεων εξελίχθηκαν χωρίς κεντρικό σχεδιασμό και καθορίστηκαν από συγκεκριμένες πολιτικές και μηχανισμούς παραγωγής κατοικίας που είχαν ως αποτέλεσμα υψηλά επίπεδα ιδιοκτησίας κατοικίας (Balampanidis, 2019). Ταυτόχρονα, η εύνοια του ελληνικού

κράτους προς την ιδιοκτησία κατοικίας δεν συνοδεύεται από μια πολιτική προστασίας των ενοικιαστών ή μια πολιτική κοινωνικής στέγασης, η οποία κυριολεκτικά δεν υπάρχει μέχρι σήμερα. Σε γενικές γραμμές, ο αντίκτυπος της κρίσης στη στέγαση ήταν κρίσιμος, κυρίως λόγω της έλλειψης σχετικής πολιτικής στη χώρα.

Δύο προγράμματα στέγασης για αιτούντες άσυλο και αναγνωρισμένους πρόσφυγες έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Το πρώτο είναι η Έγχαρη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες «Πρόγραμμα Επείγουσας Υποστήριξης για Ένταξη και Φιλοξενία» (ESTIA) τέθηκε σε εφαρμογή από τα μέσα του 2016 και ρυθμίζεται με την υπ' αριθμό 6382/2019 Υπουργική Απόφαση της 12ης Μαρτίου 2019 «Καθορισμός πλαισίου υλοποίησης του προγράμματος παροχής οικονομικής βοήθειας και καταφύγιο ΕΣΤΙΑ, ΦΕΚ 853/ Β/12.03.2019». Το πρόγραμμα ωφελεί τους αιτούντες άσυλο που θεωρήθηκαν ευάλωτοι και εφαρμόστηκε ως εναλλακτικό μέτρο στις συνθήκες υποδοχής. Το πρόγραμμα HELIOS αποτελεί το πρώτο στεγαστικό πρόγραμμα ένταξης στην Ελλάδα, που εφαρμόζεται έκτοτε από το 2019. Παρέχει εναλλακτική προσωρινή λύση στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας που έχουν λάβει αυτό το καθεστώς μετά τον Ιανουάριο του 2018 και στοχεύει στην υποστήριξη της ένταξης των τελευταίων και των δικαιούχων επικουρικής προστασίας στην ελληνική κοινωνία με την προώθηση ανεξάρτητης διαβίωσης μέσω της παροχής επιδοτήσεων ενοικίου, επαγγελματικών μαθημάτων και απασχολησιμότητας.

4.3. Τα χαρακτηριστικά του προγράμματος HELIOS

Το έργο HELIOS ξεκίνησε τον Ιούνιο του 2019 και εφαρμόζεται σε όλη την Ελλάδα υπό την εποπτεία του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (IOM) στη συνεργασία με τοπικούς και μη κυβερνητικούς εταίρους. Χρηματοδοτείται από τη Γενική Διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Μετανάστευση και τις Εσωτερικές Υποθέσεις. Το πρόγραμμα προσφέρει μέτρα κοινωνικής ένταξης όπως επιδοτήσεις ενοικίου, μαθήματα ένταξης, υποστήριξη απασχολησιμότητας και ενσωμάτωση- παρακολούθηση (IOM, 2021a).

Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στην επίσημη ιστοσελίδα ³ του προγράμματος, HELIOS περιλαμβάνει τις ακόλουθες παρεμβάσεις: πρώτον, δράσεις για τη στήριξη της στέγασης των ωφελουμένων σε διαμερίσματα με μίσθωση στο όνομά τους με ελάχιστη διάρκεια έξι μήνες και το πολύ δώδεκα. Δεύτερον, μαθήματα ολοκλήρωσης στα κέντρα ολοκλήρωσης της μάθησης (ILC) διάρκειας έξι μηνών, συμπεριλαμβανομένων ενοτήτων που σχετίζονται με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, του πολιτιστικού προσανατολισμού, του βαθμού ετοιμότητας για εργασία και άλλες δεξιότητες. Τρίτον, ενίσχυση της απασχολησιμότητας μέσω της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών, πρόσβασης σε πιστοποιήσεις που σχετίζονται με την εργασία και δικτύωση με πιθανούς εργοδότες. Παράλληλα με αυτές οι ενέργειες, προβλέπονται διαδικασίες για την παρακολούθηση της προόδου της ένταξης των δικαιούχων και για την ευαισθητοποίηση των κοινοτήτων υποδοχής.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία από το ενημερωτικό δελτίο HELIOS, έως τις 10 Δεκεμβρίου 2021, στο πρόγραμμα είχαν συμμετάσχει 33.889 δικαιούχοι, προερχόμενοι κυρίως από κατασκηνώσεις (36,61% από χώρους και 17,05% από κέντρα υποδοχής και αναγνώρισης) και από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ (32,23%). Οι χώρες προέλευσης των δικαιούχων είναι κυρίως η Αραβική Δημοκρατία της Συρίας (34,5%), το Αφγανιστάν (33,6%) και το Ιράκ (12,2%). Το 54% των δικαιούχων είναι άνδρες και το 46% γυναίκες. Η γεωγραφική κατανομή των δικαιούχων με συμβάσεις μίσθωσης ανά περιοχή γίνεται κυρίως στην Αττική (51,2%), την Κεντρική Μακεδονία (18,73%) και την Κρήτη (6,45%). Έχουν υπάρξει 6.459 εγγραφές σε Μαθήματα Ένταξης και 6.945 συνεδρίες συμβουλευτικής εργασίας (IOM, 2021b) στον τομέα της απασχολησιμότητας.

4.3.1.Πρωτοποριακά στοιχεία του προγράμματος HELIOS

Ένα πρώτο σημείο που προκύπτει είναι τα στοιχεία καινοτομίας που χαρακτηρίζουν το HELIOS. Αν και η Ελλάδα υπήρξε χώρα υποδοχής για μεταναστευτικούς πληθυσμούς εδώ και τρεις δεκαετίες, μέχρι πρόσφατα δεν είχε δομημένο πρόγραμμα κοινωνικής ένταξης (Kourachanis, 2018β). Το γεγονός είναι ότι η εφαρμογή του προγράμματος πραγματοποιείται από διεθνείς οργανισμούς και οι ΜΚΟ

³ <https://greece.iom.int/el/hellenic-integration-support-beneficiaries-international-protection-helios>

υπογραμμίζουν τις συνέπειες της αποκέντρωσης (Williams και Mooney, 2008), καθώς και τα σημαντικά ελλείμματα της κρατικής κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα (Dimoulas and Koulis, 2018).

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση του προγράμματος HELIOS είναι μια πρωτότυπη δράση που έμμεσα τονίζει τις σημαντικές καθυστερήσεις στις πολιτικές κοινωνικής ένταξης του ελληνικού κράτους. Συγκεκριμένα, η πρωτοτυπία του προγράμματος είναι ότι συνδυάζει δράσεις που καλύπτουν σημαντικές κοινωνικές ανάγκες των προσφύγων (επιδότηση ενοικίου, εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, προετοιμασία για είσοδο στην ελληνική αγορά εργασίας). Παρόμοια έργα έχουν μόλις πρόσφατα εφαρμοστεί για άλλες ομάδες που πάσχουν από ακραία φτώχεια στην Ελλάδα, όπως οι άστεγοι (Kourachanis 2017), αλλά υπάρχουν ακόμα μόνο μερικά τέτοια έργα.

Σε επίπεδο σχεδιασμού δεν υπάρχει αντίστοιχο πρόγραμμα στην Ελλάδα για την ένταξη των αναγνωρισμένων προσφύγων. Έχουν την ευκαιρία να νοικιάσουν για λίγο δικό τους σπίτι και να μάθουν ελληνικά και να γνωριστούν με τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική αγορά εργασίας.

4.3.2. Έμφαση στην ατομική ευθύνη συνυπάρχει με ελλείψεις σε κοινωνικές παροχές

Το HELIOS δίνει μεγάλη έμφαση στην ατομική ευθύνη των προσφύγων. Προηγούμενα στεγαστικά προγράμματα, όπως η ΕΣΤΙΑ, επικρίθηκαν για την παθητικοποίηση των παροχών, καθώς δεν περιλάμβαναν πολιτικές κοινωνικής ένταξης (Kourachanis, 2018β). Το HELIOS αφήνει τους δικαιούχους εντελώς ελεύθερους να πληρούν όλες τις απαιτήσεις. Είναι υπεύθυνοι για την αναζήτηση και την εύρεση του διαμερίσματος προς ενοικίαση, ενώ η σύμβαση μίσθωσης θα είναι στο όνομά τους, όπως και όλοι οι οικιακοί λογαριασμοί. Παράλληλα, πρέπει να παρακολουθήσουν μαθήματα ελληνικής γλώσσας, καθώς και σεμινάρια επαγγελματικής συμβουλευτικής για την ενίσχυση των δεξιοτήτων τους ώστε να μπορούν να αναζητήσουν εργασία μόνοι τους. Το σχέδιο του προγράμματος θυμίζει πολύ τη λογική της υπεύθυνης ιθαγένειας (Lister, 2011), η εκπλήρωση της οποίας όμως είναι εξαιρετικά απαιτητική για ευάλωτα άτομα (Turner, 2016).

Αρχικά, ο δικαιούχος πρέπει να βρει σπίτι. Όταν το βρει, υποχρεωτικά πρέπει να παρακολουθήσει μαθήματα ελληνικών και πρέπει να παρακολουθήσει μαθήματα επαγγελματικής συμβουλευτικής. Πρέπει να αντιμετωπίσουν οι ίδιοι την άδεια διαμονής και τα επίσημα έγγραφα, να πληρώνουν τους λογαριασμούς τους, πηγαίνουν μόνοι τους στις υπηρεσίες.

Οι προοπτικές επιτυχούς εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που βαρύνουν τον δικαιούχο κατά την είσοδό του στο HELIOS την καθιστούν ακόμη πιο δύσκολη. Το πρώτο είναι η έλλειψη προπαρασκευαστικών διαδικασιών για την είσοδό τους στο HELIOS και το δεύτερο είναι τα πολύ χαμηλά επίπεδα κοινωνικών παροχών που προσφέρει το ίδιο το πρόγραμμα. Σύμφωνα με τις διαθέσιμες πληροφορίες, οι πρόσφυγες δεν έχουν μάθει πώς να αναζητούν μόνοι τους σπίτι και δεν είναι εξοικειωμένοι με την αλληλεπίδραση με τη μεταχείριση του ελληνικού δημοσίου και τις κοινωνικές υπηρεσίες από μόνες τους. Τέτοιες δεξιότητες δεν είχαν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στους καταυλισμούς ή στην ΕΣΤΙΑ ως αιτούντες άσυλο (Kourachanis, 2018β).

Αυτός ο πληθυσμός δεν είναι έτοιμος από τα προηγούμενα προγράμματα στα οποία συμμετείχαν για να ξέρουν πώς να ενεργούν μόνοι τους. Οι πληροφοριοδότες βλέπουν τις οικονομικές και χρονικές πτυχές του HELIOS ως ανεπαρκείς. Ο συνολικός αριθμός των δικαιούχων του προγράμματος κρίνεται εξαιρετικά περιορισμένος σε σύγκριση με τον συνολικό αριθμό των αναγνωρισμένων προσφύγων στην Ελλάδα. Μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου, 2021, συνολικά 33.889 δικαιούχοι είχαν εγγραφεί στο πρόγραμμα (IOM, 2021β), ενώ συνολικά 85.371 (65.589 ως πρόσφυγες και 19.782 ως δικαιούχοι θυγατρικής προστασίας) αναγνωρίστηκαν ως πρόσφυγες ή δικαιούχοι επικουρικής προστασίας την ίδια περίοδο (Ιανουάριος 2018 έως Νοέμβριος 2021) και συνολικά 98.544 από το 2016 (77.424 ως πρόσφυγες και 21.120 ως δικαιούχοι επικουρικής προστασίας) (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2021).

Επομένως, εκτιμάται ότι μόνο περίπου το 30% όλων των αναγνωρισμένων προσφύγων ήταν δικαιούχοι του HELIOS. Εξίσου αρνητικό για αυτούς είναι το ύψος της επιδότησης ενοικίου, καθώς και ο χρόνος υλοποίησης του προγράμματος. Αυτά τα δύο σημεία συνήθως οδηγούν, όπως θα συζητηθεί παρακάτω, στην εγκατάσταση

των προσφύγων σε κακές συνθήκες στέγασης και πολλές φορές και σε μέρη με συνωστισμό.

Αναλογικά με τον αριθμό των αναγνωρισμένων προσφύγων, μόνο ένα μικρό τμήμα γίνονται δικαιούχοι στο HELIOS. Τα επιδόματα είναι πολύ χαμηλά και δεν επαρκούν να ζήσει κάποιος μόνος του. Για το λόγο αυτό, πολλοί άνθρωποι αναγκάζονται να ζουν μαζί ή ακόμα και πολλές οικογένειες μαζί.

4.3.3.Οι πρόσφυγες δεν ενδιαφέρονται να ενταχθούν στο πρόγραμμα HELIOS: Το «Γερμανικό Όνειρο»

Οι ανεπαρκείς κοινωνικές παροχές του HELIOS δεν φαίνεται να είναι ο κύριος λόγος της έλλειψης ενδιαφέροντος εκ μέρους των προσφύγων να επωφεληθούν από αυτήν. Οι πρόσφυγες δεν ενδιαφέρονται στη συμμετοχή σε ελληνικό πρόγραμμα κοινωνικής ένταξης καθώς επιθυμία τους είναι να τακτοποιηθούν σε άλλες, πιο οικονομικά ανεπτυγμένες, ευρωπαϊκές χώρες (Christopoulos, 2020). Η πλειοψηφία των προσφύγων βλέπει την Ελλάδα ως χώρα διέλευσης από την οποία θα φύγουν μόλις βρεθεί η κατάλληλη ευκαιρία (Kourachanis, 2018β). Η αποθάρρυνση- συμμετοχή τους στο HELIOS πηγάζει από λόγους που σχετίζονται με την πρόθεσή τους να μετεγκατασταθούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Ένας λόγος είναι η φήμη ότι αν εγγραφούν στο πρόγραμμα HELIOS, τότε χάνουν κάθε πιθανότητα να μετακομίσουν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Σε άλλες περιπτώσεις, πρόσφυγες που έχουν φτάσει στο τέλος της μέγιστης παραμονής τους στις κατασκηνώσεις και το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, καταλήγουν να ενταχθούν στο HELIOS για σύντομο χρονικό διάστημα, ώστε να έχουν κάπου να μείνουν μέχρι να φύγουν για το εξωτερικό.

Τέλος, ορισμένοι πρόσφυγες εγγράφονται στο HELIOS ώστε να λάβουν την επιδότηση ενοικίου της πρώτης εγκατάστασης, μετά την οποία αναχωρούν για το εξωτερικό χωρίς προειδοποίηση. Η άμεση έξοδος από την Ελλάδα για να πάει στη Γερμανία είναι ο βασικός στόχος των προσφύγων το συντομότερο καθώς γίνονται πρόσφυγες, άρα δεν ενδιαφέρονται να ενταχθούν σε πρόγραμμα.

4.4.Αξιολόγηση των Πυλώνων του προγράμματος HELIOS

Τα ευρήματα σχετικά με τους τρεις πυλώνες του HELIOS δείχνουν ότι στη σημερινή του μορφή δεν συμβάλλει επαρκώς στις προοπτικές κοινωνικής ένταξης των δικαιούχων. Πιο συγκεκριμένα, το χαμηλό επίπεδο επιδότησης ενοικίου αναγκάζει τους πρόσφυγες να στεγάζονται σε φτωχές συνθήκες στέγασης και, συχνά, τους αναγκάζει να ζουν σε συνθήκες υπερπληθυσμού με άλλους συμπατριώτες. Τα μαθήματα ελληνικής γλώσσας, αν και σημαντική δραστηριότητα, δεν ενδιαφέρουν τους δικαιούχους, καθώς οι περισσότεροι θέλουν να εγκατασταθούν σε πλουσιότερες χώρες. Ο πυλώνας της απασχολησιμότητας δεν συμβάλλει ουσιαστικά στην ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας των προσφύγων, οδηγώντας τους να διοχετεύονται σε αδήλωτες, ανειδίκευτες και επικίνδυνες θέσεις εργασίας σε τομείς όπου η ελληνική οικονομία χρειάζεται φθηνό εργατικό δυναμικό.

Τα μαθήματα ελληνικής γλώσσας είναι η περισσότερο ευεργετική παρέμβαση που παρέχεται από το πρόγραμμα. Η γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής θεωρείται πολύτιμος παράγοντας ένταξης καθώς μπορεί να απελευθερώσει τους πρόσφυγες στις καθημερινές τους σχέσεις με τις δημόσιες υπηρεσίες, στις αλληλεπιδράσεις τους στη γειτονιά τους με τους ντόπιους, και να ενισχύσουν σημαντικά τις προοπτικές τους για την αγορά εργασίας και την κοινωνική συμμετοχή (Sorgen, 2015). Αυτή η ενέργεια αποκτά προστιθέμενη αξία εάν ληφθεί υπόψη ότι είναι η πρώτη οργανωμένη εκπαιδευτική παρέμβαση για τη διδασκαλία των ελληνικών προς τους ξένους ενήλικους πληθυσμούς. Η πλαισίωση των μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας με πρόσθετες δράσεις απόκτησης soft skills που σχετίζονται με τον ελληνικό τρόπο ζωής και τα ανθρώπινα δικαιώματα φαίνεται να προσφέρουν ουσιαστική υποστήριξη.

Το πρόγραμμα HELIOS θα μπορούσε να θεωρηθεί ως σχολείο. Γιατί η εκπαίδευση είναι ο μόνος πυλώνας του προγράμματος που μπορεί πραγματικά να τους ωφελήσει, καθώς μπαίνουν στην υποχρεωτική λογική του προγράμματος – τρία μαθήματα κάθε μέρα. Και τα μαθήματα soft skills είναι θετικά όσον αφορά την εκμάθηση να ζει κανείς στην Ελλάδα.

Η επιτόπια έρευνα αποκάλυψε αρκετούς παράγοντες που κατά τη φάση υλοποίησης που φαίνεται να αποδυναμώνει αυτή την ενδιαφέρουσα δράση. Το κύριο ζήτημα

σχετίζεται με το τι που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Οι δικαιούχοι είναι αντίθετοι με την προοπτική των υποχρεωτικών μαθημάτων ελληνικής γλώσσας, καθώς επιθυμούν να φύγουν από την Ελλάδα. Σαν αποτέλεσμα, δεν θέλουν να περνούν τρεις ώρες την ημέρα στο μάθημα. Αποτέλεσμα αυτής της απροθυμίας είναι ότι μόνο ένα πολύ μικρό μέρος των δικαιούχων μπαίνει στη διαδικασία εκμάθησης της ελληνικής. Η πλειονότητα των καταρτιζομένων παρακολούθησε μόνο τα μαθήματα εκπαίδευσης επειδή είναι υποχρεωτική δράση του προγράμματος HELIOS.

Δεν υπάρχει καμία επιθυμία να μάθουν ελληνικά. Οι περισσότεροι πρόσφυγες θέλουν να πάνε στο εξωτερικό, έτσι δεν θέλουν να επενδύσουν στην εκμάθηση της ελληνικής. Πιο ξεκάθαρα αναφέρουν πως θέλουν να πάρουν τα ταξιδιωτικά έγγραφα και να φύγουν από την Ελλάδα. Όλα αυτά μαζί οδηγούν στο γεγονός ότι δεν θέλουν να μάθουν ελληνικά. Άρα το κάνουν αποκλειστικά για να πάρουν την επιδότηση ενοικίου.

Η όποια αδυναμία στον σχεδιασμό των ελληνικών μαθημάτων σχετίζεται με την έλλειψη εκπαιδευτή εκπαιδευτικών και, επιπλέον, με την κατάρτιση σε μια προσέγγιση διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτές απλώς ακολούθησαν τις οδηγίες σε ένα εγχειρίδιο και δεν παρευρέθηκαν σε εντατικά σεμινάρια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε ξένους.

Η πανδημία του Covid-19 αποδυνάμωσε περαιτέρω τις προοπτικές για τη χρησιμότητα των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, καθώς τα μαθήματα πραγματοποιούνταν πλέον εξ αποστάσεως. Αυτό δημιούργησε πρόσθετα προβλήματα. Πολλοί δικαιούχοι δεν είχαν φορητούς υπολογιστές ή πρόσβαση στο διαδίκτυο παρακολουθούν τα μαθήματα και τη δυνατότητα άμεσης αλληλεπίδρασης μεταξύ του δασκάλου και του ασκούμενου στην τάξη χάθηκε. Η εκπαιδευτική διαδικασία υποβαθμίστηκε περαιτέρω.

Η δράση που ολοκληρώνει τη γκάμα των πυλώνων HELIOS είναι αυτή της απασχολησιμότητας. Αυτή είναι μια διαδικασία που στοχεύει στην εξοικείωση των δικαιούχων του προγράμματος με την ελληνική αγορά εργασίας. Η φιλοσοφία της παρέμβασης δεν είναι να προσφέρει δουλειά στους πρόσφυγες αλλά να τους διδάξει πώς να αναζητούν εργασία. Είναι λοιπόν μια συμβουλευτική διαδικασία που στοχεύει στην ικανότητα των προσφύγων να απασχολούνται (Bagavos and Kourachanis, 2021), προκειμένου να επιτύχουν τη δική τους ένταξη στην αγορά εργασίας (Lakes,

2011). Σε αυτό το πλαίσιο, οι κύριες διαστάσεις αφορούν ενέργειες όπως η εκμάθηση της σύνταξης ενός βιογραφικού σημειώματος ή η προετοιμασία για συνέντευξη για την κάλυψη μιας κενής θέσης εργασίας. Το πρόγραμμα διδάσκει τους μετανάστες πώς να ψάχνουν για δουλειά.

Η συμβουλευτική στην πραγματικότητα έχει περιορισμένο κοινωνικό αντίκτυπο. Φαίνεται ότι τα συγκεκριμένα μέσα και εργαλεία που χρησιμοποιούνται (βιογραφικό, συνέντευξη) δεν είναι αρκετά για να δημιουργήσουν μια επαρκή αντιστοίχιση μεταξύ των δεξιοτήτων των προσφύγων και της ελληνικής αγοράς εργασίας. Αντίθετα η απουσία μηχανισμών διοχέτευσης των δικαιούχων σε εκείνους τους τομείς της αγοράς εργασίας που ταιριάζουν με τα προσόντα τους έχει ως αποτέλεσμα την τοποθέτησή τους σε τομείς της ελληνικής οικονομίας που χρειάζονται φθηνό εργατικό δυναμικό.

Βασικά, οι δραστηριότητες απασχολησιμότητας τους διδάσκουν πώς να γράφουν ένα βιογραφικό σημείωμα και πώς να μιλούν σε μια συνέντευξη για δουλειά. Ωστόσο, η πλειοψηφία τους διοχετεύεται σε χαμηλά αμειβόμενες ανειδίκευτες θέσεις εργασίας. Υπάρχουν ακαμψίες στην απασχολησιμότητα. Η λογική της προώθησης των προσφύγων στην αγορά εργασίας με βάση τις δεξιότητές τους δεν υπάρχει, αντίθετα καταλήγουν να εργάζονται σε ανεπαρκώς δηλωμένες εργασίες (για παράδειγμα, γεωργικές εργασίες). Οι δραστηριότητες απασχολησιμότητας δεν καταλήγουν σε οποιαδήποτε ουσιαστική επίδραση στην απασχόληση των προσφύγων.

Όσον αφορά την απασχολησιμότητα, οι σύμβουλοι απασχόλησης κάνουν άτυπες προσπάθειες που απευθύνονται σε εργοδότες που αναζητούν υπαλλήλους για τις εταιρείες τους. Το ενδιαφέρον προέρχεται κυρίως από όσους προσφέρουν θέσεις εργασίας στις ανειδίκευτες, κακοπληρωμένες, ανασφάλιστες και επισφαλείς θέσεις εργασίας σε τομείς της ελληνικής οικονομίας που θέλουν να επωφεληθούν από το φθηνό εργατικό δυναμικό, όπως οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Με αυτόν τον τρόπο καταλήγουν να διοχετεύονται οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες του HELIOS στους ίδιους τομείς της αγοράς εργασίας στους οποίους το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό παραδοσιακά διοχετεύεται στην Ελλάδα τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, όπως τα εστιατόρια, ο τουρισμός, οι αγροτικές εργασίες και οι υπηρεσίες προσωπικής κοινωνικής φροντίδας (Καψάλης, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (Ν. 4251/2014) είναι σήμερα ο βασικός νόμος που ρυθμίζει την ένταξη της Ελλάδας και αντιμετωπίζει ζητήματα που σχετίζονται με τις άδειες διαμονής και την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, δύο Εθνικές Στρατηγικές για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών ξεκίνησαν το 2013 και το 2018 αντίστοιχα, ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη το πρόγραμμα ένταξης HELIOS που εφαρμόζεται ειδικά για την ένταξη των δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

Όσον αφορά τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, περαιτέρω εμπόδια τέθηκαν με τον Ν. 4636/2019, ο οποίος εισάγει εξάμηνη προθεσμία πριν από τη χορήγηση πρόσβασης στην αγορά εργασίας στους αιτούντες άσυλο. Επιπροσθέτως, παρά το γεγονός ότι οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας (με άδεια διαμονής) έχουν πρόσβαση στην εργασία με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες, αντιμετωπίζει ένα ευρύ φάσμα εμποδίων κατά την προσπάθεια πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Τα περισσότερα προβλήματα συνδέονται με δυσκολίες στην απόκτηση των απαραίτητων διοικητικών εγγράφων και απαιτήσεων (όπως Αριθμός Φορολογικού Μητρώου και Αριθμός Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ) ή σε προβλήματα με το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού). Επιπλέον, η εσωτερική ανεργία και οι ανισότητες των φύλων αναδεικνύονται ως εμπόδια για την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Η απασχόληση στην άτυπη αγορά εργασίας, χωρίς ασφάλιση, με χαμηλές αμοιβές και επισφαλείς συνθήκες, εμποδίζει περαιτέρω την πρόσβαση των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων στην αγορά εργασίας.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, λιγότερο από τα μισά παιδιά αιτούντων άσυλο, πρόσφυγες και μετανάστες εγγράφηκαν στην τυπική εκπαίδευση στην Ελλάδα, παρά τις διατάξεις και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στη σχετική νομοθεσία. Επιπλέον, παρά τις πρόσφατες προσπάθειες για την εφαρμογή του ΔΥΕΠ για την εκπαίδευση των παιδιών, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις. Δεν υπάρχουν ειδικές διατάξεις που να διευκολύνουν την πρόσβαση των προσφύγων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ η επίσημη εκπαίδευση ενηλίκων παρέχεται μόνο στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Δεν διατίθενται επίσημα προγράμματα εκμάθησης γλωσσών στη χώρα για ενήλικες πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, ενώ οι

δραστηριότητες άτυπης εκπαίδευσης παρέχονται από ένα ευρύ φάσμα των φορέων της κοινωνίας των πολιτών σε αστικά περιβάλλοντα, καθώς και εντός ή κοντά σε εγκαταστάσεις υποδοχής προσφύγων. Ωστόσο, ο κατακερματισμός και ο ad-hoc χαρακτήρας τους εμποδίζουν περαιτέρω την ενσωμάτωση των αναζητούντων άσυλο και των προσφύγων στον τομέα της εκπαίδευσης.

Όσον αφορά τη στέγαση, η Ελλάδα ποτέ δεν εφάρμοσε ούτε σχεδίασε μια ολοκληρωμένη πολιτική στέγασης. Το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ μαζί με το πρόγραμμα HELIOS θα μπορούσε να θεωρηθεί το μόνο πρόσφατο παράδειγμα στεγαστικής πολιτικής στην Ελλάδα. Το σύστημα στέγασης/υποδοχής χαρακτηρίζεται από την απουσία μακροπρόθεσμου προγραμματισμένων λύσεων και οι σχετικές πολιτικές επικρίνονται εδώ και καιρό ως ανεπαρκείς. Ένα από τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η στέγαση των αιτούντων άσυλο είναι η χωρική απομόνωση των στρατοπέδων της ηπειρωτικής χώρας και, πιο συγκεκριμένα, οι μεγάλες αποστάσεις μεταξύ των στρατοπέδων και των πλησιέστερων πόλεων, καθώς και η έλλειψη συχνών και επαρκών μέσων μαζικής μεταφοράς.

Όσον αφορά την Ελλάδα εξετάστηκε ο κοινωνικός αντίκτυπος του προγράμματος HELIOS μετά από τέσσερα χρόνια λειτουργίας του. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή του έχουν πραγματοποιηθεί εντός του δομικού περιβάλλον ενός νεοφιλελεύθερου κράτους πρόνοιας και της κατασταλτικής μετανάστευσης πολιτικής που κυριαρχούν ως θεμελιώδεις συνιστώσες της πολιτικής της ΕΕ και η οποία η ελληνική πολιτεία αγκαλιάζει για τη διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων. Θεμελιώδεις διαστάσεις όπως η ατομική ευθύνη, η ιδιωτικοποίηση της κοινωνικής πολιτικής και πρωτοβουλίες όπως επιδόματα στέγασης για τους ακραίους φτωχούς, επένδυση σε ανθρώπινα κεφάλαια και απασχολησιμότητα βρίσκονται στη φιλοσοφία αυτού του προγράμματος.

Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα HELIOS είναι η πρώτη οργανωμένη παρέμβαση για την κοινωνική ένταξη προσφύγων στην Ελλάδα, αν και αυτή είναι μια χώρα που δέχεται μεγάλους αριθμούς μεταναστών και προσφύγων τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Η πρωτοβουλία σχεδιάστηκε από διεθνή οργανισμό και υλοποιήθηκε από τοπικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς που αποτελούν περαιτέρω απόδειξη των διαρθρωτικών ανεπαρκειών της κοινωνικής πολιτικής του ελληνικού κράτους για την

εξασφάλιση αξιοπρεπούς ζωής στις ομάδες πληθυσμών που βιώνουν ακραία κοινωνική περιθωριοποίηση, όπως οι πρόσφυγες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι το πρόγραμμα HELIOS δεν συνεισφέρει σημαντικά στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων. Αυτό οφείλεται σε λόγους που σχετίζονται με τη φιλοσοφία του προγράμματος, τη βούληση των δικαιούχων, αλλά και σε ανεπάρκειες σχεδιασμού και υλοποίησης των συγκεκριμένων κοινωνικών του δράσεων. Το πρόγραμμα HELIOS σχεδιάστηκε αρχικά ως ένα βραχυπρόθεσμο πρόγραμμα βασισμένο σε μια φιλοσοφία που τονίζει την ατομική ευθύνη. Απαραίτητη προϋπόθεση του προγράμματος είναι ότι οι δικαιούχοι διενεργούν οι ίδιοι τις απαραίτητες διοικητικές διαδικασίες, χωρίς να λαμβάνουν αντίστοιχες ενέργειες υποστήριξης από τα προγράμματα υποδοχής (π.χ όπως η ΕΣΤΙΑ ή, πολύ περισσότερο, διαμονή σε στρατόπεδα) και, κυρίως, χωρίς να μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα. Αυτό, σε συνδυασμό με την περιορισμένη διάρκειά του (συνήθως έξι μήνες), καθιστά δύσκολο να επιτευχθεί οποιοδήποτε ευεργετικό αποτέλεσμα.

Η προοπτική της κοινωνικής ένταξης παρεμποδίζεται σημαντικά από την απροθυμία των προσφύγων να μείνουν μόνιμα στην Ελλάδα. Η Ελλάδα είναι χώρα διέλευσης προσφύγων, που στοχεύουν να εγκατασταθούν σε ευρωπαϊκές χώρες με υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης. Αυτοί επομένως δεν ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν σε πρόγραμμα κοινωνικής ένταξης, εκτός να επωφεληθεί προσωρινά από τις κοινωνικές της δράσεις. Αυτή η κατάσταση οδηγεί στην ονομαστική τους συμμετοχή στις δράσεις του HELIOS, με συνέπεια τα οφέλη μιας τέτοιας κοινωνικής υποστήριξης να μειώνεται.

Οι δύο παραπάνω διαστάσεις αλληλεπιδρούν αρνητικά με τις εμφανείς κοινωνικές ανεπάρκειες των συγκεκριμένων πυλώνων του HELIOS. Το ποσό της επιδότησης ενοικίου είναι εξαιρετικά χαμηλό, ειδικά σε μια περίοδο που το κόστος στέγασης στην ελληνική αγορά ενοικίων έχει αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό, με αποτέλεσμα οι δικαιούχοι να εγκατασταθούν σε διαμερίσματα με συνθήκες κακής στέγασης, καταναγκαστική συμβίωση και συνωστισμό. Η επιλογή να μην συμπεριληφθεί οργανωμένη υποστήριξη στην εύρεση κατοικίας στο σχεδιασμό του HELIOS, αναγκάζει τους πρόσφυγες να αναζητήσουν διαμερίσματα μέσω δικτύων μεταναστών, που αποτελούν τον κύριο μηχανισμό της άτυπης αλληλεγγύης και υποστήριξης. Η ανεπάρκεια του στεγαστικού επιδόματος τονίζεται από το γεγονός ότι

μετά τη λήξη της, πολλοί πρόσφυγες φιλοξενούνται ανεπίσημα και μεταφέρονται στα σπίτια των συμπατριωτών τους ή επιστρέφουν στους καταυλισμούς όπου ζούσαν, ή καταφέρνουν να μετακομίσουν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα.

Ο πυλώνας της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας είναι η πιο γόνιμη πτυχή του HELIOS. Αυτή είναι η πρώτη οργανωμένη δράση για τη διδασκαλία της ελληνικής σε ενήλικες πρόσφυγες και μπορεί να προωθεί το έργο της κοινωνικής ένταξης. Ωστόσο, η πρόθεση των προσφύγων να μην μείνουν μόνιμα στην Ελλάδα, εύλογα τους κάνει απρόθυμους να παρακολουθήσουν μαθήματα.

Τέλος, ο πυλώνας της απασχολησιμότητας δεν φαίνεται να συγχρονίζεται με τις πραγματικές ανάγκες των προσφύγων και η πραγματικότητα της ελληνικής αγοράς εργασίας. Δεν υπάρχει οργανωμένη προσπάθεια σύνδεσης των δεξιοτήτων τους με τις επαγγελματικές τους προοπτικές στην Ελλάδα. Αντίθετα, περιορισμένα εργαλεία συμβουλευτικής εργασίας, όπως η στενή εστίαση στην εκμάθηση πώς να γράψουν το βιογραφικό ή να προετοιμαστούν για μια συνέντευξη εργασίας, δεν έχουν κοινωνικό αντίκτυπο. Λόγω των διαρθρωτικών ελλείψεων του πυλώνα απασχολησιμότητας η συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων καταλήγουν να διοχετεύονται σε ανειδίκευτες, κακοπληρωμένες, ανασφάλιστες και επισφαλείς θέσεις εργασίας σε τομείς της ελληνικής οικονομίας που απασχολούν φθηνό εργατικό δυναμικό, όπως τα εστιατόρια ή υπηρεσίες προσωπικής κοινωνικής φροντίδας.

Εν κατακλείδι, αν και το HELIOS παρουσιάζεται φαινομενικά ως πρόγραμμα κοινωνικής ένταξης, φαίνεται στην πραγματικότητα να συμβάλλει στην περιθωριοποίηση της ευημερίας των προσφύγων ακολουθώντας τα μονοπάτια προηγούμενων παρεμβάσεων (όπως η τροποποίηση των κατασκηνώσεων και το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ). Είναι λοιπόν μια άλλη παρέμβαση που συνδέεται πλήρως με τον αποτρεπτικό χαρακτήρα της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ. Η ανεπάρκεια των κοινωνικών οφελών από το HELIOS αναγκάζουν τους πρόσφυγες να αναζητήσουν υποστήριξη από δίκτυα μεταναστών ή να διοχετευθούν σε αδήλωτη απασχόληση έως ότου μπορέσουν να μεταναστεύσουν στην ευρωπαϊκή χώρα στην οποία επιθυμούν να εγκατασταθούν. Είναι λοιπόν ένα πρόγραμμα που στοχεύει κυρίως να επεκτείνει την παραμονή των προσφύγων σε μια χώρα διέλευσης, όπως η Ελλάδα, παρά η κοινωνική τους ενσωμάτωση σε αυτό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Δημουλάς, Χ. και Κουζής, Ι. (Επιμ.) (2018) *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική. Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος

ΕΛΣΤΑΤ (2020) Δελτίο Τύπου, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: 2ο Τρίμηνο

ΕΛΣΤΑΤ (2021). ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ. Υπολογιζόμενος Πληθυσμός (1.1.2021) και μεταναστευτικές ροές της χώρας (2020). Ανακτήθηκε από: <https://www.statistics.gr/documents/20181/0dab1fe7-e6ef-ee87-0abc-030a11b74d27>

ΕΛΣΤΑΤ (2022) Τριμηνιαία Στοιχεία Εργατικού Δυναμικού, 3ο Τρίμηνο 2022, Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ανακτήθηκε από: <https://www.statistics.gr/en/statistics/-/publication/SJO01/>

Καψάλης, Α. (2018) *Μετανάστες Εργάτες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Τόπος

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2021) Έκθεση Α, Νοέμβριος 2021. *Υποδοχή, Διαδικασίες Ταυτοποίησης και Ασύλου* (Αθήνα). Διαθέσιμο στο: https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/12/Report_A_November_-2021_International-Protection.pdf

Χριστόπουλος, Δ. (2020) *Αν το Προσφυγικό ήταν Πρόβλημα, θα υπήρχε Λύση*. Αθήνα: Πόλις

Ξενόγλωσση

Arapoglou, V. and Gounis, K. (2017) *Contested Landscapes of Poverty and Homelessness in Southern Europe. Reflections from Athens* London: Palgrave Macmillan

Arsenault, N. (2011). *Understanding Migration: Curriculum Resources for the Classroom*. Revised Edition, Austin. The University of Texas

- Bagavos, C. and Kourachanis, N. (2021) Civil Society Organizations and Labour Market Integration for Refugees and Asylum Seekers in Greece, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 32(1) pp.1-32
- Batista, C. and Vicente, P. (2011). Do migrants improve governance at home? Evidence from a voting experiment. *EconPapers*, 25(1), pp. 77-104
- Beirens, H., Hughes, N., Hek, R., and Spicer, N. (2007) Preventing Social Exclusion of Refugee and Asylum Seeking Children: Building New Networks, *Social Policy and Society* 6(2) pp.219-229
- Benček and Schneiderheinze 2019): Benček, D and Schneiderheinze, C., More Development, Less Immigration to OECD Countries – Identifying Inconsistencies Between Cross-sectional and Time-series Estimates of the Migration Hump, Kiel Working Paper Nr. 2145 December 2019, Kiel Institute for the World Economy. Ανακτήθηκε από:https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/Claas_Schneiderheinze/KWP_2145.pdf
- Berry, J.W. (1997) Immigration, Acculturation and Adaptation, *Applied Psychology*, 46 pp.5-68
- Bhattacharai K. and Budd, D. (2019). Effects of rapid urbanization. *Multidimensional Approach to Quality of Life Issues*, pp. 327 – 341, ed. B. Sinha. New York, Springer
- Borjas, G.(2002). An evaluation of the foreign student program. *Center for Immigration Studies Backgrounder*. Washington, DC
- Borjas, G. (2003). The Labor Demand Curve Is Downward Sloping: Reexamining the Impact of Immigration on the Labor Market. *NBER Working Paper 9755*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA
- Borjas., G., and Monras, J. (2017). The Labour Market Consequences of Refugee Supply Shocks. *Economic Policy* 32 (91), pp. 361–413
- Cangiano, A. (2014). Migration policies and migrant employment outcomes. *Comparative Migration Studies*, 2(4), 417-443
- Cavounidis J. (2013). Migration and the economic and social landscape of Greece. *South- Eastern European Journal of Economy*, 2013;11:59–78

Colburn, G. (2019) The Use of Markets in Housing Policy: A Comparative Analysis of Housing Subsidy Programs, *Housing Studies* 36(1) pp.46-79

Datareportal 2019): Datareportal, Digital 2019: Global Digital Overview, September 2019. <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview>

deHaas, H. et al. (2019). International migration: Trends, determinants, and policy effects. *Population and Development Review*, 45, 885 – 922

Docquier, F. and Marfouk, A. (2004). Measuring the international mobility of skilled workers (1990-2000) - Release 1.0. IZA. Bonn. Mimeographed.

European Commission (2018) *Special Eurobarometer 469*. Integration of Immigrants in the European Union. Report, European Union

EUROSTAT (2021). Migration Population Statistics, EUROSTAT, available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migrant_population:_23.7_million_nonEU_citizens_living_in_the_EU_on_1_January_2021

Fassio, C., Montobbio, F. and Venturini, A. (2019). Skilled migration and innovation in European industries. *Research Policy*, 48(3), 706-718

GPI (2019) Institute for Economics & Peace, Global Peace Index 2019: Measuring Peace in a Complex World, Sydney, June 2019. Ανακτήθηκε από: <http://vision-ofhumanity.org/reports>

Hamilton, B. and Whalley, J. (1984). Efficiency and Distributional Implications of Global Restrictions on Labour Mobility, *Journal of Development Economics*, 4 (1), pp. 61-75

Helbling, M. and Kalkum, D. (2018). Migration policy trends in OECD countries. *Journal of European Public Policy*, 25(12), 1779-1797

IDMC (2019) Internal Displacement Monitoring Centre, Global Report on Internal Displacement, September 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2019/>

IOM (n.d.) Definition of migration. Ανακτήθηκε από: <https://www.iom.int/about-migration>

IOM (2011) World migration report. Ανακτήθηκε από: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr2011_english.pdf

IOM (2021a) HELIOS. *Project Regulations Handbook* (Athens).

IOM (2021b) HELIOS Factsheet, 10/12/2021 (Athens). Available at: <https://greece.iom.int/sites/greece/files/HELIOS%20Factsheet%20December%202021%20W2.pdf>

JRC (2018) European Commission, Joint Research Centre, Many more to come? Migration from and within Africa, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/euro-scientific-and-technical-research-reports/many-more-come-migration-and-within-africa>

Kahanec, M., and Zimmermann, K. (2016). Labor migration, EU Enlargement, and the Great Recession. Berlin: Springer Berlin Heidelberg

Kamal, B. (2017) Climate Migrants Might Reach One Billion by 2050, IPS News Agency. Ανακτήθηκε από: <http://www.ipsnews.net/2017/08/climate-migrants-might-reach-one-billion-by-2050>

Kobia, K. and Cranfield, L. (2009) *Literature Review: Urban Refugees*. Carleton University: Canada

Kourachanis, N. (2018a) Asylum Seekers, Hotspot Approach and Anti-Social Policy Responses in Greece (2015-17), *Journal of International Migration and Integration*, 19(4) pp.1153-1167.

Kourachanis, N. (2018b) From Camps to Social Integration? Social Housing Interventions for Asylum Seekers in Greece, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 39(3/4) pp. 221-234.

Kourachanis, N. (2020) *Citizenship and Social Policy. From Post-war Development to Permanent Crisis*. London: Palgrave Macmillan

Kugler, M., and Rapoport, H. (2005). Skilled migration, business networks and foreign direct investment. *CESifo Working Paper No. (1455)*. Munich: CESifo

Labour Market Barriers and Enablers, SIRIUS Report, June 2018, Ανακτήθηκε από: <https://www.sirius-project.eu/sites/default/files/attachments/SIRIUS%20WP1-D1.2.pdf>

Lee, E. S. (1966) “A Theory of Migration”, in *Demography*, 3 (1): 47-57

Lakes, R. (2011) Work-Ready Testing: Education and Employability in Neoliberal Times, *Journal for Critical Education Policy Studies* (9)1 pp.318-340

Leschke, J. and Weiss, S. (2020). With a little help from my friends: Social-network job search and overqualification among recent intra-EU migrants moving from east to west. *Work, Employment and Society*, 34(5), pp. 769-788

Lister, R. (2011) The Age of Responsibility: Social Policy and Citizenship in the Early 21st Century, *Social Policy Review*, 23 pp.63-84

Mangalam, J. a. (1968). *Human Migration : A Guide to Migration Literature in English*. Kentucky: Lexington: University of Kentuck Press

Martinsen, D. S. and Pons Rotger, G. (2017). The fiscal impact of EU immigration on the tax-financed welfare state: Testing the 'welfare burden'thesis. *European Union Politics*, 18(4), pp. 620-639

Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review*, 19(3), pp. 431-466

McBride, S., Mahon, R., and Boychuk, G. (Eds.) (2016) *After '08: Social Policy and the Global Financial Crisis*. UBC: Press

More H. W., Shellman M. S. (2004). Fear of Persecution: Forced Migration, 1952-1995. *Sage Journals*, 48(5), 723-745

Neumayer, E. (2005). Bogus Refugees? The Determinants of Asylum Migration to Western Europe. Ανακτήθηκε

από:<http://www.lse.ac.uk/collections/geographyAndEnvironment/research/Researchpapers/rp82.pdf>

OECD (n.d.) Living conditions of <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-8-en.pdf?expires=1696454018&id=id&accname=guest&checksum=201BF98526D875CFF97F6616467B9184> <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-8-en.pdf?expires=1696454018&id=id&accname=guest&checksum=201BF98526D875CFF97F6616467B9184>

Ottaviano, G., G. Peri, and Wright, G. (2013). Immigration, Offshoring, and American Jobs. *American Economic Review* 103 (5): 1925–59.

Papatzani, E., Psallidaki, T., Kandyliis, G. and Micha, I. (2021) Multiple geographies of precarity: Accommodation policies for asylum seekers in metropolitan Athens, Greece, *European Urban and Regional Studies*, 29(2), pp.189-203

Peri, G., and Sparber, C. (2009). Task specialization, immigration, and wages. *American Economic Journal: Applied Economics*, 1(3), 135–169

Politi, E., Bennour, S., Lüders, A., Manatschal, A. and Green, E. G. (2021). Where and Why Immigrants Intend to Naturalize: The Interplay Between Acculturation Strategies and Integration Policies. *Political Psychology*

Praussello, F. (2011). The European Neighbourhood Policy and Migration Flows. *European Economic Studies*, Ανακτήθηκε από: [http://www.jeanmonnet.unige.it/materialedidattico/ENP%2B Migration.pdf](http://www.jeanmonnet.unige.it/materialedidattico/ENP%2B%20Migration.pdf)

PRIO (2018) Peace Research Institute Oslo, Trends in Armed Conflict, 1946 – 2017, *PRIO Conflict Trends*, May 2018. <https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=1698&type=publicationfile>

Raleigh, C. (2011). The Search For Safety: The Effects Of Conflict, Poverty And Ecological Influences on 93 Migration in The Developing World. *Global Environmental Change*, Eds. Richard Black, Nigel Arnell, Stefan Dercon, 21(1), pp. 82-93

Sorgen, A. (2015) Integration through Participation: The Effects of Participating in an English Conversation Club on Refugee and Asylum Seeker Integration, *Applied Linguistics Review* 6(2) pp.241-260

Stanek, M., del Rey, A., Garcia-Gómez, J. and Dello Iacono, C. (2021). Same rights different outcomes? Decomposition of differences in over-qualification among mobile EU workers. *Journal of Contemporary European Studies*, 1-15

Thielemann, E.R. (2006). The Effectiveness of Governments' Attempts to Control Unwanted Migration, in Parsons, C. A., Smeeding T. A.(Eds.), *Immigration and the Transformation of Europe*, Cambridge University Press, Cambridge

Turner, B. (2016) We are All Denizens Now: on the Erosion of Citizenship, *Citizenship Studies* 20(6-7) pp.679-692

UNDESA (2017) United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Trends in International Migrant Stock: The 2017 revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2017). Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>

UNDESA (2018) United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Population Prospects: The 2017 Revision, DVD Edition, 2018

UNHCR (2019) *UN High Commissioner for Refugees, Global Trends: Forced Displacement in 2018*, 20 June 2019. Ανακτήθηκε από: <http://www.unhcr.org/statistics>

Walmsley, T. L. and Winters, L.A. (2003). Relaxing the Restrictions on the Temporary Movements of Natural Persons: A Simulation Analysis. *CEPR Discussion Paper* No. 3719, January.

Winters, L .A., Walmsley, T.L., Wang, Z.H. and Grynberg, R. (2003). Liberalising Temporary Movement of Natural Persons: An Agenda for the Development Round. *World Economy*, 26, pp. 1137-1161

WID (2019) World Inequality Database, Average National Income by Country, September 2019. Ανακτήθηκε από: https://wid.world/data/#countriestimeseries/anninc_p0p100_z/US;FR;DE;CN;ZA;GB;WO/1930/2018/eu/k/p/yearly/a

Wiesbrock, A. (2011) The integration of immigrants in Sweden: A model for the European Union?, *International Migration*, 40(4):52.